

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaalteaduste valdkond

Johan Skytte poliitikauuringute instituut

Mona Maria Tammik

EESTI KRIMINAALPOLIITIKA JUHENDMATERJALIDE RAKENDAMINE
VÄGIVALLAENNETUSES. TEADLIKKUS OHVRISÕBRALIKUST MENETLUSEST
PROKURÖRIDE NÄITEL

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Kristiina Tõnisson, PhD

Tartu 2023

AUTORSUSE DEKLARATSIOON

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite seisukohad, ning kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Mona Maria Tammik, 15/ 05/2023.

Kaitsmine toimub/kuupäev/ kell/kellaaeg/
...../aadress/ auditooriumis/number/.

Retsensent: /nimi/ (...../teaduskraad/),
..... /amet/.

ANNOTATSIOON

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärk on uurida, kuidas teadlikud on Põhja, Lääne, Lõuna ja Viru Ringkonnaprokuratuuri alaealiste ja lähisuhte vägivalda kuritegude osakondade ning raskete ja peitekuritegude osakondade prokurörid ohvrisõbraliku menetluse praktikas üleüldiselt ning milline on teadlikkus vägivalda ohvrite kohtlemise juhendmaterjalide osas. Ohvrisõbralik menetluse edendamine on üks peamistest tegevussuundadest praeguses Eesti kriminaalpoliitika vägivaldaennetuse kokkulepes ning oli samuti ka eelmises. Uurimuse läbiviimiseks paluti valimisse kuulunud prokuröridel vastata anonüümsele küsimustikule. Juhendmaterjalid, mis olid spetsiifilisemalt fookuses on “Kannatanu kohtlemise parim praktika” (Riigiprokuratuur 2019), “Kannatanute sensitiiivne kohtlemine” (Justiitsministeerium 2022), “Kannatanu kohtlemine kriminaalmenetluses” (Prokuratuuri aastaraamat 2018).

Bakalaureusetöö tulemustena leiti, et enda teadmisi ning informeeritust ohvrisõbraliku menetluse osas hindavad prokurörid küllaltki kõrgeks, kuid samas leiti, et juhendmaterjalide tutvustamine ei ole olnud eriti põhjalik; samuti, et vastajate hinnangul ei ole senine ohvrisõbralikku menetlust käsitlevate juhendmaterjalide tutvustamine vägivaldaohvritega kokkupuutuvatele praktikutele olnud piisav. Suurima eelisena õiguskaitseüsteemi töötajatele suunatud juhendmaterjalide osas saab välja tuua, et praktikute hinnangul on need suureks abiks; suurima puudusena saab välja tuua ebahühtlase informeerituse taseme.

ABSTRACT

The purpose of this bachelor's thesis is to analyze the extent to which the prosecutors of Põhja, Lõuna, Lääne and Viru District Prosecutor's Offices are generally aware of the practices of victim-friendly procedures and the extent to which they are aware of the guidelines for the treatment of victims of violence. The improvement of victim-friendly procedures is one of the main directions in the current Estonian criminal policy violence prevention programme, as it was also in the previous one. In order to conduct the research, the prosecutors who were part of the sample, were asked to answer an anonymous questionnaire. Guidelines and materials that were explicitly focused on "The best practice of victim treatment" (State Prosecutor's Office 2019), "Sensitive treatment of victims" (Ministry of Justice 2022), "Victim treatment in criminal proceedings" (Prosecution Yearbook 2018).

Findings concluded that the prosecutors rate their knowledge and awareness level regarding the victim-friendly procedure to be high, but the introductory training of the instructional materials could have been more comprehensive. Although the respondents rated their own awareness to be relatively high, the majority of respondents found that the current overall level among practitioners regarding instructional materials needed to be increased. The most significant advantage of the guidance materials aimed at law enforcement employees was their effectiveness and convenience; the biggest drawback is the uneven distribution of information and training.

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	6
1. POLIITIKATE KUJUNDAMINE JA MUUTMINE.....	8
1.1 Poliitikakujundamine.....	8
1.2 Poliitikate muutmine.....	10
1.2 Poliitika instrumendid.....	11
1.2.1 Õiguslikud instrumendid.....	14
1.2.2 Majanduslikud instrumendid.....	15
1.2.3 Kommunikatiivsed instrumendid.....	16
2. VÄGIVALLAENNETUS EESTI KRIMINAALPOLIITIKAS.....	18
2.1 Ohvrisõbraliku menetluse praktika ja juhendmaterjalid.....	18
2.2 Eesti Prokuratuur.....	19
3. METOODIKA.....	20
4. PROKURÖRIDE OHVRISÕBRALIK MENETLUS.....	21
4.1 Prokuröride teadlikkus juhendmaterjalidest.....	21
4.2 Juhendmaterjalide sisu ja põhjalikkus.....	24
4.3 Prokuröride koolitusvajadused.....	27
4.4 Tulemused ja järeldused.....	31
KOKKUVÕTE.....	35
VIIDATUD ALLIKATE LOETELU.....	37
SUMMARY.....	44
Lisa 1. Veebipõhine ankeetküsimustik prokuröridele.....	46
Lisa 2. Veebipõhise ankeetküsimustiku vastused - prokuröride vastused suletud küsimustele.....	50
Lisa 3. Veebipõhise ankeetküsimustiku vastused - prokuröride vastused avatud küsimustele.....	53

SISSEJUHATUS

Vägivald kui ühiskondlik probleem on muutunud Eestis märkimisväärselt nähtavamaks suuresti tänu vägivallaennetuse arengukavade raames läbi viidud kampaaniatele ning teavitustegevusele, ning kodanike valmisolek panustada üha tõuseb (Justiitsministeerium 2021a: 1-2). Samas on Eestis võrreldes teiste Euroopa Liidu riikidega kõrgeim tase inimeste poolt kogetud vägivallas, kuid ülimald tase ametivõimude poole pöördumisel, et vägivallajuhtumitega seoses abi saada (Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet 2021: 4, 16-18). See toob esile kitsaskoha kannatanu ning tuge pakuva riigipoolse teenuse vahel, mistõttu on ohvrisõbralik menetlus oluline tegevussuund tagamaks, et võimalikult paljud vägivallajuhtumid jõuavad ametivõimudeni.

Ohvrite kaitse- ja abisüsteem tuleb kujundada nii, et see vastaks ohvri vajadustele - menetlustoimingud peavad toimuma ohvri jaoks sujuvalt, talle arusaadavas ja lihtsas keeles ning eelarvamusvabalt; kannatanute tagasiside põhjal saab järeldada, et asutustele on tarvis jagada laialdast teavet kannatanute kohtlemise kohta (Justiitsministeerium 2021b: 30). Riigi poolt pakutavad teenused peavad olema efektiivsed ning kättesaadavad kõigile, sõltumata ohvriks langemise kohast ja vägivalla liigist (Justiitsministeerium 2021b: 33). Ohvrisõbraliku menetlus praktika kui tegevussuuna eesmärk Eesti vägivallaennetuses on lahendada antud võtmeküsimused - pakkuda ohvrile rohkem tuge ja turvatunnet läbi ohvrisõbraliku suhtlemisoscuse.

Käesolevas bakalaureusetöös uuritakse õiguskaitseüsteemi spetsialistidele suunatud juhendmaterjalide tõhusust prokuröride endi hinnangul. Eesmärk on kindlaks teha, kas ametiasutuste poolt välja antud juhendmaterjalid, mis käsitlevad ohvrisõbraliku menetluse parimaid praktikaid vägivalla ohvriga kokku puutuvale ametnikule, on oma eesmärki täitnud, ehk kuivõrd tõhusalt on juhendmaterjalide sisu ametnikele edasi antud ja kuivõrd neid teadmisi ohvrisõbralikust menetlusest rakendatakse töös ohvritega.

Selleks on vaja välja selgitada vägivalla ohvritega kokkupuutuvate prokuröride teadlikkus ja informeeritus ohvrisõbralikus menetlusest ja see, kuidas on prokuröre antud teemal informeeritud ja/ või koolitatud. Tulenevalt uurimisprobleemist püstitab autor kolm uurimisküsimust:

(I) Kuivõrd teadlikud on Põhja, Lääne, Lõuna ja Viru Ringkonnaprokuratuuri alaealiste ja lähisuhte vägivalla kuritegude osakondade ning raskete ja peitekuritegude osakondade ringkonna-, abi-, eriasjade- ja vanemprokurörid ohvrisõbralikust menetlusest?

(II) Missugust kasu on juhendmaterjalidest ringkonna-, abi-, eriasjade- ja vanemprokurörid endi hinnangul praktikas olnud?

(III) Millised on koolitusvajadused ohvrisõbraliku menetluse alal vägivalla ohvritega kokkupuutuvate prokuröride jaoks?

Bakalaureusetöö esimeses osas antakse ülevaade poliitikakujundamise protsessist üldiselt ning täpsemalt protsessi etapist, mil viiakse läbi poliitike muudatused. Poliitike muudatusi käsitledes lähtutakse peamiselt kolmest poliitika instrumendi kategooriast - õiguslikud, majanduslikud ja kommunikatiivsed instrumendid. Samuti kirjeldatakse vägivallaennetust ning selle aktuaalsust Eesti kriminaalpoliitikas; fookus on suunatud ühele vägivallaennetuse tegevussuunale ehk ohvrisõbraliku menetluse praktikale. Töö empiirilises osas esitatakse uurimuse tulemused struktureeritud analüüsina.

Sügav lugupidamine ja tänusõnad bakalureusetöö juhendajale Kristiina Tõnissonile ja uurimuses osalenud prokuröridele, kes oli nõus enda kogemusi jagama.

1. POLIITIKATE KUJUNDAMINE JA MUUTMINE

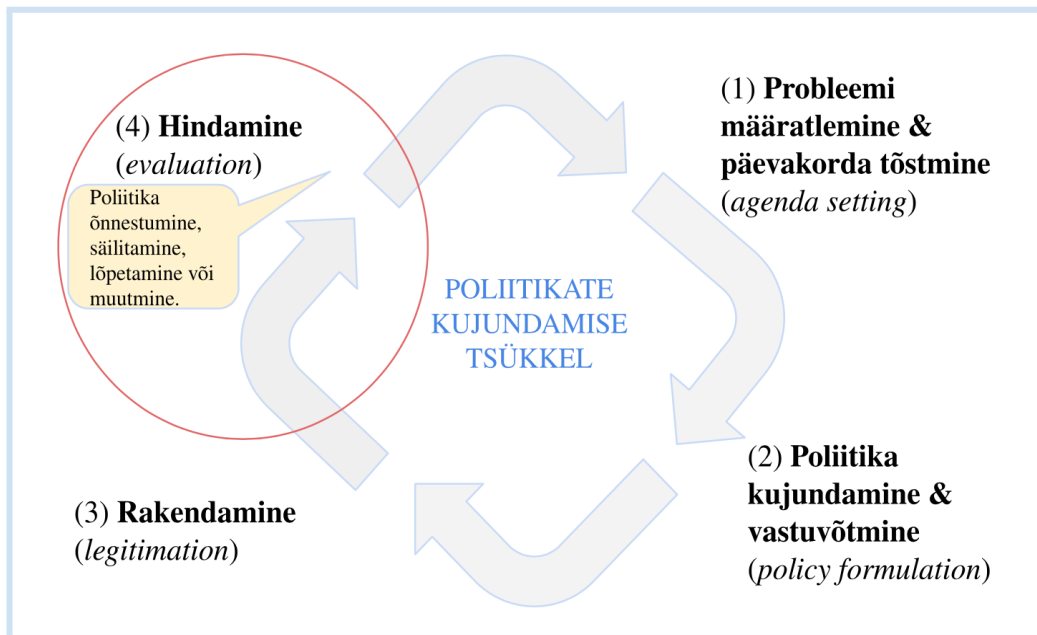
1.1 Poliitikakujundamine

Avaliku poliitika kujundamine on protsess, mis puudutab demokraatliku poliitika põhifunktsiooni, nimelt ühiskondlikele probleemidele lahenduste väljatöötamist ja nende üle arutlemist (Knill & Tosun 2008: 495). Sellise protsessi kutsuvad esile poliitilised tasandil tajutav ühiskondlik probleem, mis nõuab lahendamist, või võimalus, mis vajab ärakasutamist (Riigikantselei 2022) - poliitikakujundamise protsessid või tsüklid rõhutavad probleemide lahendamise initsiatiivi (Anyebe 2022) ning võivad esineda projektide, programmide või arengukavade vormis, suunata riigi rahalisi ressursse, muuta või vastu võtta õigusakte, kujundada seda, millised teemad puudutavad üldsust või on relevantsete.

Poliitikakujundamine kui protsess on teoreetilistes käsitlustes liigitatud eristatavateks etappideks. Selline lähenemine võimaldab etapid protsessimudelisse integreerida, modelleerides poliitikaprotsessi kui poliitiliste tegevuste jada, mis koosneb neljast põhilisest faasist: (I) probleemi määratlemine ja päevakorra koostamine, (II) poliitika kujundamine ja vastuvõtmine, (III) rakendamine, (IV) hindamine (Knill & Tosun 2020: 7). Sellest lähtuvalt algab poliitikaprotsess ühiskondliku probleemi tuvastamisest ja selle asetamisest valitsuse päevakorda. Seejärel koostatakse erinevad poliitikaettepanekud, millest üks vastu võetakse, misjärel rakendatakse vastu võetud poliitikat, enne kui lõpuks hinnatakse selle mõjusid (Knill & Tosun 2020: 7-8). Selline protsess toimib tsüklina, ehk viimase etapi lõpp viib esimese algusesse, ehk poliitikatsükkel on katkematu.

Poliitikate muudatused on üks potentsiaalne osa neljandast etapist - poliitikaga võidakse jätkata samal viisil, see lõpetada õnnestumisel või ebaõnnestumisel või seda muuta (Joonis 1.). Seda, kas poliitikamuudatus on vajalik määravad mitmed erinevad võimalikud muutujad. Põhjused, miks poliitikatsükli hindamisfaasi jõudes võidakse jõuda järeldusele, et poliitikat on vaja muuta on näiteks: muutused ühiskondlikus dünaamikas, uued eeskirjad (mis võivad olemasoleva poliitikaga vastuolus olla või selle kehtetuks muuta), poliitika seaduslikkus või põhiseaduspärasus on vaidlustatud, tehnoloogilised muutused mõjutavad poliitika teostatavust või asjakohasust, avalikkuse toetus muutub (näiteks uute asjaolude ilmnemisel), majanduslikud ja poliitilised tingimused muutuvad, võim nihkub valimistulemuste tõttu,

rakendusasutustel puudub poliitika haldamise oskus, pärast rakendamist ilmnevad poliitika puudused, sihtrühmad keelduvad poliitikat järgimast või mobiliseeruvad selle vastu (Theodoulou & Kofinis 2004: 201-202). Seega võivad poliitika õnnestumist või hoopis selle muutmist esile kutsuda mitmed erinevad tegurid, mis tulenevad nii ümbritsevast keskkonnast ja seisundist ühiskonnas, kui ka põhjused, mis tulenevad poliitikast endast.

Joonis 1. Poliitikakujundamise tsükkel.
(Allikas: (Knill & Tosun 2020: 7), autori koostatud.)

1.2 Poliitikate muutmine

Poliitikaid (inglise keeles “*policy/ policies*”)¹ saab väga üldiselt määratleda kui strateegiaid, meetmeid, vahendeid, mida rakendatakse mingisuguse ümberkorralduse elluviimiseks; avaliku sfääri kontekstis, kus tegevuse eesmärk on avalik hüve, nimetatakse seda halduspoliitikaks või avalikuks poliitikaks.² Avaliku poliitika kui termini täpne definitsioon varieerub lähtuvalt autorist ning käsitlusest, samuti on definitsioon aja jooksul täienenud, kuid üldjoontes on peamised elemendid samad - võimulolija(d) rakendavad nende hinnangul sobivaid meetmeid tegelemaks/ eesmärgiga tegeleda mingisuguse seisundiga nende valitsemisalas. Avalikku poliitikat kui ühiskondlike probleemide lahendamiseks läbi viidud tegevusjada (Newton & van Deth 2005: 263) kirjeldavad tunnused on (I) eesmärgipärane tegevus; (II) süsteemsus; (III) reageerimine probleemile; (IV) reaalne tegevus; (V) tegevus või teadlik tegevusetus; (VI) kohustuslikkus (Anderson 1997: 10-12).

Muudatust avalikus poliitikas on vaja juhul, kui võimukandja järeldab, et käigusolev poliitika ei ole edukas vastava probleemi lahendamiseks või tõusatab sarnane probleem mitmendat korda ning võimukandjal on olnud võimalus varasemast kogemusest õppida ning seeläbi muuta enda tegevust lähtudes minevikus toimunud. Bennett ja Howlett on defineerinud poliitikamuudatusi kui järkjärgulisi nihkeid olemasolevates struktuurides uutele või uuenduslikele poliitikatele (Bennet & Howlett 1992), mille kohaselt saaks eelnevale poliitikate muudatuste kirjeldusele lisada ka keskkonnast tulenevad muudatused. See tähendab, et vajaduse muudatusele poliitikates võib esile kutsuda lisaks läbikukkunud poliitikale ja kogemusest õppimisele ka poliitilist süsteemi mõjutavad tegurid, mida poliitilisel süsteemil ei ole võimalik mõjutada, ehk seetõttu on vaja nendega kohaneda - muuta poliitikaid.

Hecllo ja Hall on poliitikate muudatuste kontekstis käsitlenud õppimise ja väliste stiimulite teooriad küllaltki laialdaselt, kirjeldades, et õppimine on sihipärane katse kohandada poliitikate eesmäärke või tehnikaid mineviku poliitika tagajärgede ja uue teabe valguses, et

¹“Poliitikad” (“*policy/ policies*”) on terminina eristatav inglise keelsetest sõnadest “*polity*” ning “*politics*”, millele puuduvad täpsed eestikeelsed vasted, mis neid üksteisest selgelt eristaks - eesti keeles on võrdlemisi levinud nende kolme termini nimetamine ühtviisi “poliitika”-ks. “*Polity*” viitab poliitilist süsteemi iseloomustavatele institutsionaalsetele struktuuridele, poliitika (“*politics*”) uurimine keskendub poliitilisele protsessile, avaliku poliitika (“*public policy*”) analüüs seab aga keskmesse poliitikate sisu (Knill & Tosun 2020: 2).

²Käesolevas peatükis on fookuses avalikud poliitikad/ halduspoliitika ning nende muutmise teoreetilised lähtekohad; teksti ühemõtteliseks mõistmiseks kasutatakse käesolevas töös edaspidi mõistet “avalik poliitika”.

saavutada paremini valitsemise lõppeesmärke (Hall 1988: 6). Hecllo leiab aga, et õppimine on vähem teadlik tegevus, mis esineb sageli valitsuse vastusena mingisugusele ühiskonna või keskkonna stiimulile (Bennett & Howlett 1992: 276) - õppimist saab vaadelda kui võrdlemisi püsivat muutust käitumises, mis on tulenev kogemusest; tavaliselt käsitletakse seda kui reaktsioonist tulenevat muutust, ehk see on toimunud reaktsioonina mõnele tajutavale stiimulile (Hecllo 1974: 306). Järelikult võib poliitikate muudatuste ajend varieeruda, kuid tagajärg on sama - varasemalt kasutusel olevad või olnud reeglid, tegevuskavad, strateegiad, vahendid, põhimõtted, abinõud, meetmed kujundatakse vastavalt hinnangulisele vajadusele ümber. Rääkides poliitikate muudatustest on oluline ära märkida ka muudatuste erinevus poliitikate reformidest - reform viitab tavaliselt suurele poliitikamuudatusele, reform kui tahtlik sekkumine poliitika kaudu võib, kuid samas ei pruugi esile kutsuda muutusi (Fullan 2000).

1.2 Poliitika instrumendid

Poliitika instrumentidele kui mõistele puudub kindlapiiriline definitsioon, mõned tuntumad autorid on määratlenud poliitika instrumente kui reaalseid meetmed või juhtimisvahendid, mida valitsused poliitikate rakendamisel kasutavad (Howlett *et al.* 2021); tehnikaid, mida valitsus kasutab poliitiliste eesmärkide saavutamiseks (Schneider & Ingram 2005); meetodeid, mille kaudu valitsus taotleb poliitilisi eesmärke (Salamon & Lund 1981). Seega kirjeldatakse poliitika instrumente nii meetmete, vahendite, tehnikate kui ka meetoditena, kuid poliitiliste instrumentide implementeerimise motiiv on definitsioonides sarnaselt määratletud - ellu viia mingisugune poliitiline eesmärk. Niisiis mõjutab poliitiliste instrumentide valik märkimisväärselt poliitilise eesmärgi saavutamise tulemuslikkust, sest instrumentide valik on täideviiv meede eelnõu jõustamiseks. Valides poliitilka instrumente on leitud vastus küsimusele, mida teha, ning hakatakse välja töötama parimat viisi, kuidas seda teha. Samuti on oluline ära märkida, et poliitika instrumendid figureerivad poliitikaprotsessi kõikides etappides (Howlett *et al.* 2021).

Poliitika instrumentide valimisel on tarvis tuvastada tegurid, mis võivad mõjutada instrumendi efektiivsust selle rakendamisel. Instrumendi valiku muudab keerulisemaks tõsiasi, et kuigi teoorias võib üks instrument saavutada mis tahes eesmärgi - ehkki erineva kuluastmega -

erinevad need siiski praktikas mitmel viisil (Howlett 2005: 40). Erinevad poliitilised instrumendid on suunatud erinevate tulemuste saavutamiseks, näiteks võib olla eesmärgiks suurendada efektiivsust (“*effectiveness*”), tõhusust (“*efficiency*”), õiglust ja terviklikkust (“*equity*”), legitiimsust (“*legitimacy*”), parteilist toetust (“*partisan support*”) (Salomon & Lund 1989). Seega on instrumendi valimisel vaja kindlaks määrata vastava instrumendi selle kohasus ning eeldatav mõju probleemile, mille lahendamiseks selle rakendamist kaalutakse. Vaatamata sellele, et mõned vahendid on mõnes kontekstis poliitikate ellu viimiseks efektiivsemad kui teised, siis on instrumendi valikul ka enamikel juhtudel teatavad piirangud - lisaks eelmainitule tuleb arvesse võtta ka poliitilise süsteemi ressursse ja võimekust instrumenti rakendada.

Selliseid instrumentaalseid teadmisi on vaja selleks, et mõista, kuidas konkreetsete instrumentide kasutamine mõjutab sihtrühma käitumist ja valitsuse eesmärkide täitmist (Weaver 2015). Poliitiliste instrumentide analüüsimise lihtsamaks ning süstemaatilisemaks muutmiseks on püütud instrumente kategoriseerida erinevatel alustel - loogilise mudeli alusel grupeerituna on hõlpsam poliitikakujundajatel käsitleda erinevate instrumentide sobivust või sobimatust vastavalt vajadusele.

Koondkategoriad aitavad luua tervikliku poliitilisi instrumente grupeeriva mudeli (Pal 2014: 131). Praeguseks ühed tuntumatest mudelitest on välja töötanud (1) Hood³ (1987); (2) Salamon⁴ (2002); (3) Doern ja Phidd⁵ (1992), (4) Linder ja Peters⁶ (1989). Hood jaotas instrumendid vastavalt nende esmasele ressursikasutusele (Howlett *et al.* 2020: 144) nelja gruppi (NATO mudel). Salamoni mudel klassifitseeris instrumendid kümnesse kategooriasse (Salamon 2002: 19); Doern ja Phidd keskendusid riigipoolsele sunnijõule (Doern & Phidd 1992: 112), eristades viis kategooriat. Linder ja Peters löid mudeli, mis toetub mitmele

³(1) Teave (“*nodality*”), juriidiline volitus/ autoriteet (“*authority*”), majanduslikud ressursid (“*treasure*”), ametlikud organisatsioonid (“*organization*”) (Howlett *et al.* 2020: 144).

⁴(1) Avaliku sektori ettevõtted (“*government enterprise*”), (2) majanduslik ja sotsiaalne reguleerimine (“*economic and social regulation*”), (3) riiklik tagatis/ kindlustus (“*government insurance*”), (4) avalik teave (“*public information*”), maksud (“*taxes*”), tasud ja kaubeldavad load (“*charges and tradable permits*”), hanked (“*procurement*”), lepingute sõlmimine (“*contracting*”), teenuste ostmine (“*purchase of service*”), deliktivastutus (“*tort liability*”) (Salomon 2002).

⁵(1) Iseregulatsioon (“*self-regulation*”), manitsus (“*exhortation*”), kulud (“*expenditure*”), regulatsioonid (kaasa arvatud maksustamine) [“*regulation (including taxation)*”], avalik omand (“*public ownership*”) (Doern & Phidd 1992: 197).

⁶(1) Otsene varustamine (“*direct provision*”), toetus (“*subsidy*”), maks (“*tax*”), leping (“*contract*”), autoriteet/ sunnijõud (“*authority*”), regulatsioon (“*regulation*”), manitsus (“*exhortation*”) (Linder & Peters 1989: 44).

olemasolevale skeemile, sealhulgas Hoodi NATO mudelile, ühendades need seitsme peamise poliitika instrumendi rühma (Pal 2014). Kõrvutades Hoodi, Salamoni, Doern & Phiddi ning Linder ja Petersi poliitiliste instrumentide klassifikatsioonid on vaatamata sõnastuslikele erinevustele võimalik välja tuua mõned sisulised kattuvused - kõik neli käsitlust kajastavad vähemalt ühte majandusliku, õigusliku ning kommunikatiivse sisuga instrumendi klassifikatsiooni (Tabel 1.).

Tabel 1. Poliitika instrumentide mudelite võrdlus

Hood 1987 ↓	Salamon 2002 ↓	Doern & Phidd 1992 ↓	Linder & Peters 1989 ↓
INFORMATSIOON	AVALIKU SEKTORI ETTEVÕTTED	ISEREGULEERUMINE	VARUSTAMINE
AUTORITEET/ SUNNIJÕUD/ JURIIDILINE VOLITUS	MAJANDUSLIK & SOTSIAALNE REGULEERIMINE	MANITSUS	TOETUSED
MAJANDUSLIKUD RESSURSID	RIIKLIK TAGATIS/ KINDLUSTATUS	KULUD	MAKSUD
AMETLIKUD ORGANISATSIOONID ⁷	AVALIK TEAVE	REGULATSIOONID	LEPINGUD
	MAKSUD	AVALIK OMAND	AUTORITEET/ SUNNIJÕUD
	TASUD & KAUBELDAVAD LOAD		REGULATSIOONID
	HANKED		MANITSUS
	LEPINGUTE SÕLMIMINE		
	TEENUSTE OSTMINE		
	DELIKTIVASTUTUS ⁸		

(Allikas: Hood (1987); Salamon (2002); Doern & Phidd (1992); Linder & Peters (1989), autori koostatud.)⁹

⁷Sobitaks sisuliselt kõigisse kolme kategooriasse, kuid on enim seotud majanduslike ressurssidega.

⁸Deliktivastutus - inimestele seadustest tulenevate õiguste andmine rikkumiste eest hüvitise saamiseks (Salamon 2002).

⁹Tabelis 1. tähistab:

sinine värv poliitilisi instrumente, mis põhinevad riigi loodud raamistikul (seadusandlus), kuid mille kasutamise puhul riik ise otseselt ei sekku; punane värv majanduslikel ressurssidel põhinevaid poliitilisi instrumente; roheline värv tähistab informatiivseid poliitilisi instrumente.

1.2.1 Õiguslikud instrumendid

Õiguslikud või võimupõhised poliitikainstrumendid on reguleeriva mõjuga valitsuse vahendid, mis hõlmavad peaaegu kõiki poliitikavaldkondi (Hassel *n.d*), seda tüüpi instrumente nimetatakse ka “reeglite koostamise” või “käskude ja kontrolli” eeskirjadeks (Kerwin & Furlong 2019). Sellised instrumendid on näiteks eeskirjad, normid ja standardid, direktiivid, õigusaktid ja seadused, korraldused, load ja keelud. Regulatsioon on valitsuse ettekirjutus, mille kavandatud eesmärgid peavad täitma; selle täitmata jätmisega kaasneb tavaliselt karistus (Howlett *et al.* 2020: 150). Regulatsioonide olemus võib varieeruda vastavalt sellele, missugusele probleemile need suunatud on - kas majanduslikele või sotsiaalsetele probleemidele. Majandusregulatsioon on olnud traditsiooniline reguleerimise vorm ja selliste regulatsioonide eesmärk on olnud kontrollida turumajanduse spetsiifilisi aspekte, nagu toodangu hinnad ja mahud (Salamon 2002). Sotsiaalsed regulatsioonid on aga hiljutisema päritoluga ja nende eesmärk on tegeleda probleemidega tervise, ohutuse ja sotsiaalse käitumise küsimustes, nagu näiteks kodanikuõigused ja erinevat laadi diskrimineerimine (Howlett *et al.* 2020: 151).

Regulatsioonidel kui poliitilistel instrumentidel on mitmeid eeliseid: (1) regulatsioonide kehtestamiseks vajalik teave on teiste vahenditega võrreldes sageli väiksem; (2) kui teatud tegevust peetakse täiesti välistatuks, on lihtsam kehtestada seda keelavad eeskirjad; (3) regulatsioonid võimaldavad valitsuse tööd paremini planeerida oma selgema prognoositavuse tõttu; (4) nende prognoositavus muudab need sobivamaks vahendiks kriisi ajal, kui on vaja kohest reageerimist; (6) eeskirjad võivad olla vähem kulukad kui muud vahendid, nagu subsiidiumid või maksusoodustused (Mitnick 1980: 401–404; Howlett *et al.* 2020: 150–151). Seega pakuvad regulatsioonid kui poliitika robustset, kuid paindlikku raamistikku, mis suure tõenäosusega tagab efektiivse tulemuse.

Vaatamata märkimisväärsetele eelistele on aga regulatsioonide puudused samavõrd kõnekad. (I) Regulatsioonid on oma iseloomult poliitilised, mistõttu moonutavad need üsna sageli vabatahtlikku või erasektori tegevust (Wilson 1974); (II) regulatsioonid piiravad eksperimenteerimise võimalusi, mille tulemusena võib ühiskonnas tekkida arengu pärsitus (Howlett *et al.* 2020: 152); (III) regulatsioonid on sageli küllaltki jäigad ega võta arvesse individuaalseid vajadusi, mille tulemuseks on otsused ja tulemused, mis ei ole olnud

regulatsiooni algne eesmärk (Dyerson & Mueller 1993). Seega saab järeldada, et õiguslikud instrumendid on küll efektiivsed, kuid mitte alati kohased. Õiguslikud instrumendid on kohased tegelemaks probleemidega, kus ei ole olude sunnil aega läbirääkimisteks või läbirääkimised ja informatsiooni levitamine pole piisavad või sobivad. Samuti ei saa õiguslikke poliitika instrumente rakendada mõne teise riigi eeskujul, sest nagu ka kõikide teiste poliitikate ning poliitikainstrumentide puhul, siis on ka selle puhul oluline poliitiline keskkond, kus instrumenti implementeerima hakatakse.

1.2.2 Majanduslikud instrumendid

Majanduslike instrumentide tõhusus sõltub riiklikest rahalistest vahenditest ja valitsuse võimest raha koguda ja välja maksta (Howlett *et al.* 2020: 154). See tähendab igat liiki rahaülekandeid üksikisikutele, ettevõtetele ja organisatsioonidele valitsuselt või teistelt isikutelt, ettevõtetelt või organisatsioonidelt valitsuse juhtimisel (Howlett *et al.* 2020: 154), kuid üleüldiselt saab need jagada kaheks - mida valitsus annab ning mida valitsus võtab. Selliste majanduslike ressursside kogumise ning maksmise eesmärk võib olla vastavalt vajadusele kas premeerida või karistada, mille läbi omakorda heidutada tegemast või julgustada tegema soovitud tegevust. Mõjutades erasektori osalejate hinnanguid erinevate alternatiivide kulude ja tulude kohta võivad majanduslikud instrumendid olla erasektori osalejatele stiimuliks või tõukejõuks valitsuse soove järgida (Howlett *et al.* 2020: 154). Kuigi lõplik valik on jäetud üksikisikute ja ettevõtete teha, suureneb soovitud valiku tegemise tõenäosus selle rahalise toetuse tõttu (Beam & Conlan 2002; Cordes 2002; Howlett *et al.* 2020: 154).

Toetustel on poliitikainstrumentidena arvukalt eeliseid : (I) neid on lihtne kehtestada; (II) toetuste haldamine on paindlik, sest toetuste saajad otsustavad ise, kuidas toetusele reageerida vastavalt; (III) need võtavad arvesse kohalikke ja valdkondlikke asjaolusid; (IV) võimaldades üksikisikutel ja ettevõtetel sobivaid lahendusi välja mõelda, võivad toetused soodustada innovatsiooni; (V) toetuste haldamise ja jõustamise kulud võivad olla madalad, kuna hüvitiste taotlemine on potentsiaalsete saajate ülesanne; (VI) toetused on sageli poliitiliselt vastuvõetavamad, kuna kasu on koondunud vähestele, samas kui kulud on jaotatud kogu elanikkonna vahel, mistõttu kipuvad toetusesaajad neid tugevalt toetama ja nende vastased ei

ole nii intensiivselt vastu, kui neid üldse märgatakse (Wilson 1974; Howlett *et al.* 2020: 154-155; Mitnick 1980: 350-353). Seega on toetuste võimalik mõju ühiskonnale võrdlemisi positiivne; sellise poliitilise instrumendi kasuks otsustamine võib aidata kaasa õiglase ja kaasava ühiskonna loomisele.

Majanduslikel instrumentidel on ka omad puudused, peamisena saab välja tuua kõige ilmselgema - kuna toetused vajavad rahastamist, mis peab tulema uutest või olemasolevatest tuluallikatest. Seega võib olla nende kehtestamine ametliku eelarvemenetluse kaudu sageli keeruline, sest tuleb konkureerida rahastamise pärast teiste valitsusprogrammidega (I) (Howlett *et al.* 2020: 155). Lisaks saab majanduslike instrumentide kitsaskohtadena välja tuua veel (II) võimalikud suured teabe kogumise kulud; (III) toetuste tulemuslikkus ilmneb sageli ajalise viivisega - see muudab toetused kriisi ajal kasutamiseks sobimatuks vahendiks; (IV) mõningatel juhtudel võivad toetused osutada üleliigseteks - soovitud tulemus või muutus oleks saavutatud ka ilma toetuseta (Howlett *et al.* 2020: 155-156). Seega saab majanduslike instrumentide tugevusena välja tuua eeldatava kodanike toetuse ja madalad administratiivkulud hüvitiste jaotamisel kuid ei ole kohaldatav probleemidega, mis vajavad kiiret lahendust.

1.2.3 Kommunikatiivsed instrumendid

Teabepõhised poliitikavahendid hõlmavad valitsuse suunatud katseid mõjutada inimesi teadmiste edastamise, põhjendatud argumentide edastamise ja moraalse veenmise kaudu, et saavutada poliitiline tulemus (Vedung *et al.* 2007: 103). Informatiivseid poliitilisi instrumente võib pidada õiguslike instrumentide vastanditeks, sest need on kõikidest poliitikavahenditest kõige vähem kohustavad. Valitsuse poolt edastatav informatsioon ei kohusta mitte mingisugusel moel talitama ning puuduvad kontrollimehhanismid, et jagatud teabe järgimist tagada.

Teabepõhised poliitikavahendid võivad hõlmata näiteks flaiereid, brošüüre, voldikuid, koolitusi, reklaame, aruandeid, veebisaitte ja portale. Teatud sisuga teabe levitamine võib inimesi kas mingisugust tegevust propageerida või siis vastupidiselt mingisuguse tegevuse tegemisest heidutada - näiteks julgustava sisuga kampaaniad, mis kutsuvad inimesi üles

liituma vabatahtlike päästjatega vs nikotiini sisaldavate toodete pakenditel olevad hoiatused aine kergesti sõltuvust tekitava mõju kohta. Samuti on üks teabepõhise poliitika instrumendi vorm 'hääbistamine', mis toetub valitsevatele sotsiaalsetele normidele ja enamiku inimeste arusaadavale soovile otsida lugupidamist ja heakskiitu (Bogart 2011) - sellist tüüpi instrumenti kasutatakse sageli näiteks inimõiguste rikkumise, erinevate karusnaha- ning lihatootjate hukka mõistmiseks või ka näiteks kliimaaktiivsime propageerimiseks. Muud teabevormid on võivad sisaldada ka näiteks infot selle kohta, mida inimesed vajavad otsuste tegemiseks ja toimingute tegemiseks - näiteks teavet programmide ja teenuste kohta.

Kommunikatiivsetel instrumentidel on mitmeid eeliseid - nende implementeerimine ei ole väga ressursimahukas, kuid on samas võrdlemisi lihtne, need on inimeste jaoks vabatahtlikud ning ei ole rõhuvad. Informatiivsete poliitika instrumentide eeliseks võib lugeda ka seda, et need ei põhine sunnijõul, kuid samas toob see kaasa ka aeglasemad tulemused. Samuti võib üheks puuduseks pidada seda, et teabepõhised instrumentide aluseks pea täielikult põhimõte, et inimeste käitumine põhineb suuresti teadmistel, uskumustel ja väärtustel (Pal 2014: 139). Selline eeldus on aga subjektiivne ning seetõttu võivad kommunikatiivsed instrumendid efektiivsuse poolest võrreldes teiste poliitika instrumentidega olla nõrgemad, mistõttu oleks neid mõistlik rakendada probleemide korral, mis ei nõua poliitikakujundajate hinnangul kiiret ja jõulist lahendust.

2. VÄGIVALLAENNETUS EESTI KRIMINAALPOLIITIKAS

2.1 Ohvrisõbraliku menetluse praktika ja juhendmaterjalid

Eestis koostatakse iga viie aasta järel vägivalla ennetamise¹⁰ strateegia, mis paneb paika järgneva viie aasta arengusuunad ning rõhuasetused riiklikus vägivallaennetuses. Fookuses on tegevussuunad, mis vajavad suuremat tähelepanu/ on seni rohkem tahaplaanile jäänud või kus ei ole toimunud oodatud edasiminekut; tegevussuunad hõlmavad eri ennetustasandeid. Praegu kehtiv vägivallaennetuse kokkulepe hõlmab eri liiki vägivalla ennetamist ja tõkestamist - suurem tähelepanu on lastevastasel vägivallal, vanemaealiste vastasel ja vaimsel vägivallal; ohvrisõbraliku menetluse edendamine on üks tegevussuundadest (Justiitsministeerium *n.d.*).

Ohvrisõbraliku menetluse arendamist on poliitikakujundamise tasandil Eestis võrdlemisi aktuaalne, seda on mainitud paljudes poliitika dokumentides¹¹ Ühe eesmärgina Vägivalla ennetamise strateegia 2015-2020”-s tuuakse välja, et saavutamaks ohvrisõbralikum menetlusprotsess on vajalik teisese ohvrustamise¹² vältimiseks menetlejate ja advokaatide koolitamine - “et parandada vägivallajuhtumite ohvrisõbralikku kohtlemist, tuleb tähelepanu pöörata alaealiste erikohtlemisele, kannatanute individuaalsele hindamisele, sensitiivsusele ja soospetsiifikale. Koolitada tuleb politseinikke, prokuröre, kriminaalhooldajaid, kohtunikke ja advokaate” (Justiitsministeerium 2021b: 14-15), seega rõhutatakse ametnike suhtlemisstiili, keskkonna ja menetluse üldise korralduse olulisusele ennetamiseks vägivallaga kokkupuutunu teisest ohvrustamist.

Kannatanute kaitse ja kohtlemise uuring näitas, et ohvrite kaitse- ja abisüsteem peaks toimima ohvri jaoks sujuvamalt ning eelarvamustevabalt; menetlusasutused peaksid pakkuma ohvrile

¹⁰Vägivallaennetus on tahtlike vigastuste ennetamine, mis hõlmab kõiki vägivalla vorme - isikutevaheline vägivald, rühmadevaheline vägivald, kollektiivne vägivald, enese tekitatud vägivald (Villaveces 2012).

¹¹(1) 2020. aastani kehtinud “Vägivalla ennetamise strateegia 2015-2020”-s (Justiitsministeerium 2015: 10); (2) 2025. aastani kehtivas kriminaalpoliitika arengukavas “Vägivallaennetuse kokkulepe 2020-2025” (Justiitsministeerium 2021: 17-18); (3) Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika valdkonna 2019-2022 alaeesmärgiks oli erikohtlemise tagamine ning teisese ohvrustamise vältimine (Justiitsministeerium 2017: 24); (4) “Siseturvalisuse arengukava 2020-2030” toob eesmärgina välja vägivallaohvrite tervikliku abistamise, lähtudes individuaalsetest vajadustest, inimväärlikusest ja võrdse kohtlemise põhimõtetest, ning vägivallaohvri aitamise kannatanu ja spetsialistide koostöös, mille keskmeks on kannatanu heaolu ja turvalisus (Siseministeerium 2021a: 22).

¹²Teiseseks ohvrustamiseks või taasohvrustamiseks (“*secondary victimization*”) nimetatakse täiendavaid negatiivseid kogemusi, mis kaasnevad esmase ohvrustamisega ning millega seoses tajub kannatanu enda õiguste jätkuvat või täiendavat rikkumist; sellega võib kaasneda sundus leppida ebakohase, kaastundetu ja ebapiisava kohtlemisega, hoiakute, tegevuste, reaktsioonide, praktikatega (Gekoski *et al.* 2013).

rohkem tuge, arendama ohvrisõbralikku suhtlemisoskust ning tutvustama paremini ohvritele tema õiguseid (Espenberg *et al.* 2017: 3, 9, 23). Ohvri kohtlemine ametnike poolt määrab menetlusprotsessi edasise käigu ja ohvri taastumise võimalikkuse. Menetlusprotsessi käigus peaks tähelepanu pöörama sootundlikkusele ning käsitlema võimalikke erisusi menetluses, sh naistevastase vägivalla, seksuaalvägivalla, alaealise erikohtlemise jt teemade puhul. Põhitähelepanu peaks püsima ohvri heaolul ning füüsilisel ja vaimsel turvalisusel (Justiitsministeerium 2015: 14). Selleks, et ohvrisõbralikku menetlust Eestis arendada on valitsusasutuste poolt välja antud juhendmaterjalid, millest vägivallohviga menetlusprotsessis kokku puutuv ametnik ohvriga suhtlemisel juhinduma peaks - näiteks “Kannatanute sensitiivne kohtlemine” (2022), “Kannatanu kohtlemine kriminaalmenetluses” (2018), “Kannatanu kohtlemine kriminaalmenetluses” (2019). Antud juhendmaterjalid ei kohusta ametnikke neile vastavalt käituma, kuid selleks, et tagada poliitikakujundamise tasandil seatud eesmärgid on see vajalik.

2.2 Eesti Prokuratuur

Prokuratuur on Justiitsministeeriumi valitsemisalasse kuuluv valitsusasutus, Prokuratuur juhib kohtueelset kriminaalmenetlust¹³, kriminaalmenetluse juhina on prokuratuuri roll suunata uurimisasutusi tõendite kogumisel ning vastavalt tuvastatud asjaoludele otsustab isikule süüdistuse esitamise (Prokuratuur *n.d.*). Prokuratuur menetleb kuritegusid koos Politsei- ja Piirivalveametiga, Kaitsepolitseiametiga, Maksu- ja Tolliametiga, Konkurentsiametiga, Keskkonnainspektsiooniga ning Kaitseväge Peastaabiga (Prokuratuur *n.d.*). Prokuratuur on oma struktuurilt kaheastmeline koosnedes Riigiprokuratuurist kui kõrgemalseisvast prokuratuurist ning neljast ringkonnaprokuratuurist - Riigiprokuratuuri tööpiirkonnaks on terve Eesti, ringkonnaprokuratuuride tööpiirkonnad on kattuvuses prefektuuridega (Prokuratuur *n.d.*). Prokuratuuri juhib riigi peaprokurör ning Ringkonnaprokuratuuri juhib juhtivprokurör, mõlemad nimetatakse ametisse viieks aastaks (Prokuratuur *n.d.*). Prokuratuuris on kokku 300 teenistukohta, millest 193 moodustavad prokuröride ametikohad, prokuröride keskmine tööstaaž on 15,5 aastat (Prokuratuur 2020). Käesolevaks (2023) aastaks on Prokuratuuri aasta eelarve 21 121 633 eurot (Prokuratuur 2023).

¹³“Kriminaalasi on kohtuasi, mis lahendatakse kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud korras. See on kohtuasi, mille raames otsustab kohus, kas isik, keda prokuratuur süüdistab kuriteo toime panemises, on selles ka süüdi ning süü tõendatuse korral määrab talle karistuse” (Eesti Kohtud *n.d.*).

3. METOODIKA

Käesoleva bakalaureusetöö empiirilise osa koostamisel on valitud sihtrühmaks prokurörid eesmärgiga saada sisend just nendelt inimestelt, kellele ohvrisõbralikku menetlust käsitlevad juhendmaterjalid on otseselt suunatud. Valimisse kuulusid kõikide nelja Eesti ringkonnaprokuratuuride prokurörid, kes töötavad osakondades, mis menetlevad vägivaldajuhtumeid. Valimisse kuulusid:

- Põhja Ringkonnaprokuratuurist 14 prokuröri (8 ringkonnaprokuröri, 6 abiprokuröri);
- Lõuna Ringkonnaprokuratuurist 10 prokuröri (6 ringkonnaprokuröri, 4 abiprokuröri);
- Lääne Ringkonnaprokuratuurist 5 prokuröri (1 eriasjade prokurör, 2 ringkonnaprokuröri, 2 abiprokuröri);
- Viru Ringkonnaprokuratuurist 10 prokuröri (1 eriasjade prokurör, 6 ringkonnaprokuröri, 3 abiprokuröri) -

seega oli uurimuse valimi suurus kokku 39 prokuröri.

Andmete kogumiseks kasutati veebiküsitlust, mis viidi läbi ajavahemikus 05. veebruar 2023. kuni 05. märts 2023. Osalemise palve saadeti valimisse kuuluvatele prokuröridele meiliteel koos uurimust tutvustava tekstiga ning küsitlusele vastamine oli anonüümne (Lisa 1.). Vastamine võttis aega 10-15 minutit. Küsitluses olid valikvastustega küsimused, maatriksküsimused kui ka avatud küsimused (kokku 16 küsimust, vt Lisa 1.) . Küsitluse ära saatmiseks oli kohustuslik vastata vaid suletud küsimustele, et saada võimalikult paljude valimisse kuulujate vastused ka juhul, kui nad avatud küsimustele vastata ei soovi. Küsimustik kooskõlastati enne vastajatele saatmist Justiitsministeeriumiga. Küsitlusele vastas 24 prokuröri, ehk 62% valimist, keskmiselt kulus vastamiseks 15 minutit.

Antud lähenemise tugevuseks saab pidada fokuseeritust ühele kesksele sihtgrupile. Samas saab sellist lähenemist ka kritiseerida, sest küsitakse inimese enda arvamust enda oskuste, teadmiste, hoiakute kohta. Sellisel moel ei pruugi vastused korrektselt reflekteerida reaalsel olukorda, sest inimeste enda teadmisi küsides võivad vastajad ülehinnata enda teadmisi (Zhu *et al.* 2018) ning alahinnata teiste teadmisi (Karpen 2018) - seetõttu tuleb järelduste tegemisel olla ettevaatlik. Ennetamaks vastajate vääre hinnanguid on ka küsimused sõnastatud võimalikult neutraalselt, mitte teadmisi kontrollival toonil - see ennetab küsimuse ja vastamise osas eelarvamuse tekkimist (Karpen 2018). Selliste tulemuste puhul on uurijal suurem vastutus andmetesse kriitiliselt suhtuda nende põhjal järelduste ning kokkuvõtte koostamisel.

4. PROKURÖRIDE OHVRISÕBRALIK MENETLUS

4.1 Prokuröride teadlikkus juhendmaterjalidest

Eestis on isikuvastased kuriteod kõikidest toime pandud kuritegudest toimumise sageduse poolest teisel kohal (pea üks kolmandik kõikidest kuritegudest), neist enim paistavad silma just kehalise väärkohtlemise kuriteod (Justiitsministeerium 2023b)¹⁴ - kuigi vägivaldse ründe ohvriks langenud inimeste osakaal on võrreldes eelmise kümnendi algusega vähenenud, siis on viimastel aastatel on see näitaja püsinud samas suurusjärgus (Kriminaalpoliitika aruanne 2022). Vaimset, füüsilist või seksuaalset vägivalda¹⁵ on Eestis kogunud umbes 12% naistest ja 7% meestest (Pettai *et al.* 2016: 12). Vägivallakuritegude menetlemise hind Eesti riigile on umbkaudu 67 889 474€ (tapmine), 5 557 181€ (vägistamine), 14 892 808€ (röövimine), (Kallaste *et al.* 2015: 120-121)¹⁶, õiguskaitse süsteemi teenuste osakaal lähisuhte vägivalda puhul umbes 13 miljonit eurot aastas (Pettai *et al.* 2016: 72). Seetõttu ei saa kuidagi alahinnata ohvrisõbraliku menetluse olulist rolli nii riigi kui terviku arengus kui ka iga kannatanud inimese enda elus.

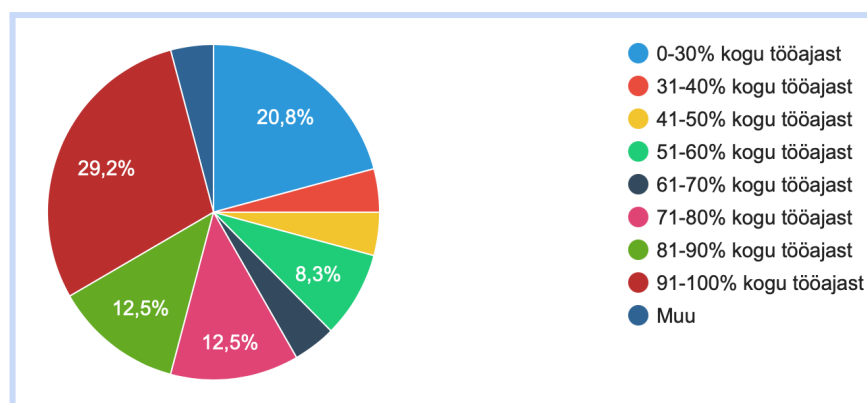
Ligikaudu 30% prokuröridest tegelevad oma tööajal peaaegu eranditult ainult vägivalda ohvritega, ligikaudu 70% vastanutest puutub vägivalda ohvritega kokku vähemalt poole või rohkem kogu töökohustuste täitmisele veedetud ajast (Joonis 2.). Seega on prokuröride teadmised ning oskused kannatanutega suhtlemise osas äärmiselt olulised, mängides kaalukat rolli ohvriga kokkupuutel nii kohtueelses menetluses kui ka kohtumenetluses.¹⁷ Lisaks markantsel rollile kannatanu kogemuse kujundamisel näitavad erinevate vägivallakuritegude menetlemise hinnad kogu teema mastaapsust - iga parandus süsteemis võib avaldada märkimisväärset mõju kogu riigile laiemalt.

¹⁴Vägivaldseid kuritegusid saab kategoriseerida konkreetse käitumise põhjal (nt. seksuaalne rünnak, kallaletung), raskusastme põhjal (nt. väärtegu, kriminaalasi), ohvrite ja kurjategijate põhjal (näiteks laste väärkohtlemine, eakate väärkohtlemine, noorte vägivald ja naistevastane vägivald), situatsioonilise konteksti põhjal (näiteks kool, tänav, vangla) (Husso *et al.* 2016).

¹⁵Mõistet "vägivald" määratletakse kui võimalikud või tegelikud füüsilised tegevused, mis põhjustavad (või muudavad tõenäolisemaks) psühholoogilist, emotsionaalset ja/või füüsilist kahju (Krug *et al.* 2002).

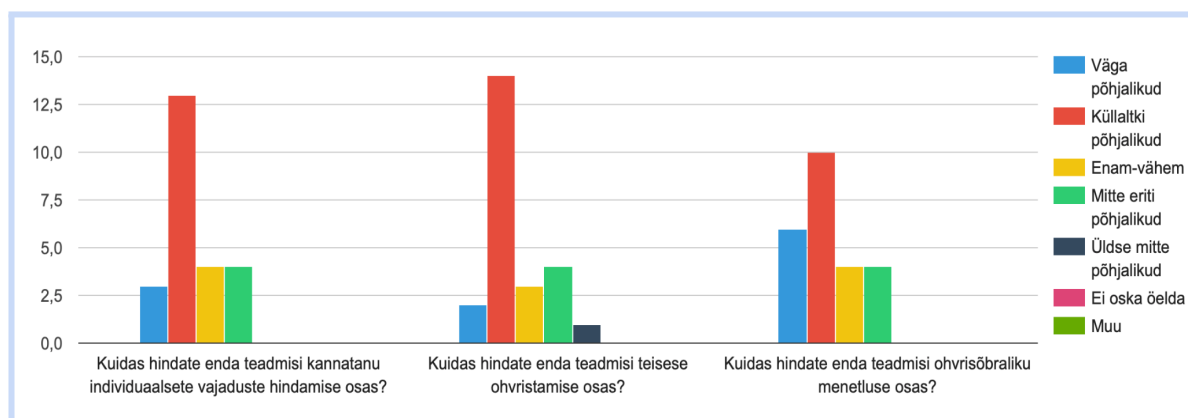
¹⁶Antud arvud väljendavad vägivallakuritegude hinda aastas sooritatud kuritegude koondsummana, ühe kuriteo hind on vastavalt 1 250 963€ (tapmine), 97 007€ (vägistamine), 63 769€ (röövimine); kontrollkulude arvestamisel võeti arvesse ainult uurijate, prokuröri ja maakohtu kohtunike tööjõukulu, teiste menetlejate kulusid ei ole arvesse võetud (Kallaste *et al.* 2015: 120-121).

¹⁷"Kriminaalasja kohtumenetluses uurib kohus tõendeid ning hindab, kas prokuratuuri esitatud süüdistus on tõendatud. Süütuse presumptsiooni põhimõttest tulenevalt peab prokuratuur tõendama süüdistatava süü ning kõiki kahtlusi tõlgendab kohus süüdistatava kasuks" (Eesti Kohtud *n.d.*).

Joonis 2. Prokuröride kokkupuude vägivalla ohvritega protsentuaalselt kogu tööajast. (Allikas: Autori koostatud)

Hinnates ohvisõbraliku menetluse olulisi elemente oli vastajate poolne hinnang enda teadmistele küllaltki kõrge. Küsimused, milles paluti vastajail hinnata iseenda teadmisi kannatanu individuaalsete vajaduste hindamise, teisese ohvristamise ning ohvisõbraliku menetluse üldiselt osas, said kõige rohkem vastuseks, et teadmised on “küllaltki põhjalikud” (Joonis 3.). Sellise hinnangu andsid enda teadmistele kõigis kolmes küsimuses pea pooled vastanutest.

Joonis 3. Prokuröride hinnangud enda teadmistele ohvisõbraliku menetluse osas. (Allikas: Autori koostatud)

Kuigi praktikute hinnangul on enamuse teadlikkus küllaltki kõrge, tajub suur osa ohvritest kriminaalmenetluse käigus täiendavaid negatiivseid kogemusi ja mõjusid (Espenberg *et al.* 2017: 11). Samas tuleb antud andmete vahel seoseid luues arvesse võtta, et prokuröride teadlikkus ohvisõbralikust menetlusest on vaid üks osa tervikust, mis kujundab kannatanu kogemusest kriminaalmenetluse protsessis - puututakse kokku mitmete erinevate ametnikega ning toimingutega, mis võivad olla vältimatult ebameeldivad, sõltumata ametnike

suhtlemisstiilidest või oskustest. Paradoksaalne küsimus on ka, kuivõrd saab negatiivseid mõjusid ohvrile seostada menetluse läbiviimise viisidega - kuigi taasohvristamise juhtumid kriminaaljustiitsüsteemis on leidnud kinnitust, siis on ka oluline kannatanu negatiivset kogemust põhjustav tegur juhtumite lahenduseta jäämine (Patterson 2011, Stretesky *et al.* 2010; viidatud Espenberg *et al.* 2017: 11 kaudu).

Eelmainitud kinnitavad ka vastanute seisukohad ja kogemused - seksuaalvägivalla juhtumite korral osutub tihti problemaatiliseks vägivalla tõestamise nõue, eriti just näiteks psüühiliselt võimetute inimeste puhul, kes ei ole võimelised või šokiseisundist tulenevalt ei suuda vastupanu osutada: “Edaspidi on häbi, et nendega nii juhtus, kas siis liigse alkoholi tarbimise või provotseeriva käitumise tõttu ja arvatakse, et nagunii nende juttu ei usuta. Seega ei tule kannatanud õigeaegselt ka avaldust tegema” (Lisa 3). Antud näite puhul ongi eeldatav, et kannatanu negatiivse kogemuse menetlusprotsessis tingib (või seda oluliselt võimendab) eelkõige juhtumi lahenduseta jätmise, sest seaduse kohaselt tuleb vägistamisjuhtumi korral tõestada, et ohvri peal kasutati vägivalda (KarS § 120, 121)¹⁸ (Lisa 3).

Siiski toodi antud küsimuse juures välja ka positiivne areng kannatanu ohvrisõbraliku kohtlemise praktikas. Arst võib nüüd ise politseile juhtumist teada anda, kannatanu ei pea seda tingimata ise tegema, enamikel juhtudel on kannatanu nõus arsti juurde minema, kuid mitte politseisse pöörduma (Lisa 3.). Vastanute hinnanguil ei ole ohvrisõbraliku menetlusega kooskõlas ka näiteks perevägivalla juhtumid, mille puhul peab kodust lahkuma kannatanu (tihti naine koos lastega): “Minu arvates sellises olukorras on mõttetu, isegi jabur, kehtestada vägivallatsejale teistele lähenemiskeeld näiteks 5 meetrit samasse korterisse” (Lisa 3.). Antud näited ilmestavad, et isegi juhul, kui prokurör, osana kogu kriminaalmenetlusest tervikuna, on teadlik ohvrisõbraliku menetluse praktikatest ning neid kannatanutega kokkupuutel ja suhtlemisel aktiivselt rakendab, siis sellele vaatamata on kannatanu-sõbraliku menetlusega vastuolulisi kohti seadusandluses, mis tingivadki paratamatult juhtumite lahenduseta jäämise või mitterahuldava lahenduse.

Prokurörid tõid avatud vastusega küsimustele vastates välja ka mõned menetlusprotsessi kitsaskohad, mis võivad nende hinnanguil kogemust kannatanu jaoks negatiivseks muuta -

¹⁸Karistusseadustik. (2001a). 120: Ähvardamine. (2. jaotis) Vägivallateod.

Karistusseadustik. (2001b). 121: Kehaline väärkohtlemine. (2. jaotis) Vägivallateod.

“nad (ohvrid) ei peaks korduvalt ühte ja sama rääkima (nii uurijale, prokurörile ja kohtule)”; “see, et kannatanu nõusolekuta ei ole võimalik tema terviseandmetega tutvuda (eriti LSV¹⁹ puhul) on äärmiselt kannatanuvaenulik. Vägivallatsejal on suur võim oma ohvri üle ja pole üldse erandlik, et kannatanu ütlusi tohtu hirmu tõttu ei anna. Varem saime ise vähemalt vigastuste kohta andmeid koguda ja ekspertiise määrata, kuid kui kannatanu ütlusi ei anna, siis ei anna ta ka nõusolekut terviseandmetele ligipääsuks” (Lisa 3.). Ka sellised korraldused võivad olulist rolli mängida kannatanule menetlustoimingutest negatiivse arusaama loomisel.

Samuti võivad kannatanu hinnangut enda kogemustele mõjutada tegurid, mis ei ole kriminaalmenetlusega otseselt seotud, näiteks sotsiaalne või kultuuriline keskkond, kogukonna toetus või laitus jne. Rolli võib mängida ka meedia - must-valge lähenemine kannatanu ja toimepanija käsitlemisele takistab meedias ohvri toetamise vajadusest rääkimist (Lundström 2016). Seega saab järeldada, et prokuröride teadlikkus ohvrisõbraliku menetluse praktikast on ilmselt üle keskmise, kuid tuleb arvesse võtta, et kokkupuude prokuröriga ei ole ainus aspekt kriminaalmenetluses, mis kujundab ohvri kogemust ning talle avaldatavat mõju. Sellele vaatamata on prokuröride panus ohvrisõbraliku menetluse praktika arendamisesse märkimisväärse tähtsusega seetõttu, et suurim osa vastajaid puutub kannatanutega kokku pea kogu enda tööajast - seega on ühel ametnikul võimalik avaldada positiivset mõju (kasvõi ühe osana menetlusest) äärmiselt paljudele ohvritele.

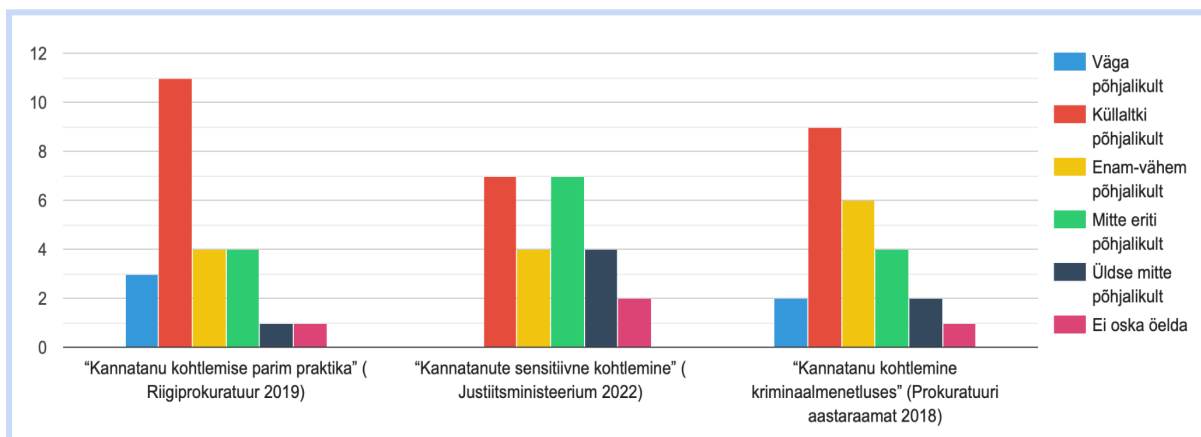
4.2 Juhendmaterjalide sisu ja põhjalikkus

Ohvrisõbralikku menetlust käsitlevad juhendmaterjalid keskenduvad suuresti just sellistele alateemadele nagu teisese ohvristamise ennetamine kriminaaljustiitsüsteemis ning kannatanu individuaalsete vajaduste hindamine ja nendega menetlusprotsessi käigus arvestamine, mille kohta ka käesolevas uurimuses vastajatelt hinnangut küsiti (Joonis 3.). Tulenevalt antud vastustest saab eeldada, et prokuröride teadlikkus sellest, mida kujutab endast ohvrisõbralik menetlus, on võrdlemisi kõrge. Samas ei saa antud vastuste põhjal öelda, et juhendmaterjalide sisu oleks läbinisti edasi antud - hinnates enda teadmisi kannatanu individuaalsete vajaduste hindamisel ning teisese ohvristamise osas oli vähim vastanud inimesi seisukohal, et nende teadmised on väga põhjalikud. Samuti moodustas kõigi kolme küsimuse puhul tähelepanev

¹⁹LSV - lähisuhtevägivald.

osa vastanutest prokurörid, kes leidsid, et nende teadmised ei ole eriti põhjalikud või teadmiste põhjalikkus on “enam-vähem”.

Kuigi küsimustiku esimese ploki küsimused määratlesid vastajate hinnanguid enda teadmistele ohvrisõbraliku menetluse osas sisuliselt, siis ei saa antud vastuste põhjal teha vahetut järeldust, et järelkult tuleneb küllaltki kõrge teadlikkus just juhendmaterjalidest. Seetõttu küsiti prokuröridelt ka seda, kui põhjalikult on neile tutvustatud konkreetseid juhendmaterjale - Kõige põhjalikumalt on tutvustatud vastajate hinnanguil neile materjale “Kannatanu kohtlemise parim praktika” ja “Kannatanu kohtlemine kriminaalmenetluses” (Joonis 4.). On märkimisväärne, et võrreldes esimese ploki küsimuste vastustega on materjalide tutvustamist hinnanud väga põhjalikuks võrdlemisi vähe vastajaid (0-13% erinevate materjalide puhul). Ka vastused “enam-vähem põhjalikud”, “mitte eriti põhjalikud”, “ei oska öelda” ning “üldse mitte põhjalikud” olid antud küsimustes levinumad, kui küsimustes, milles vastajail tuli hinnata enda teadmisi. Ükski eelmainitud juhendmaterjalidest vastajatele võõras ei ole ning üldiselt on kõige suuremat osa prokuröridest antud materjalidega enam-vähem põhjalikult kurssi viidud.

Joonis 4. Valimisse kuulunud prokuröride enda hinnang sellele, kui põhjalikult on neile tutvustatud juhendmaterjale.

(Allikas: autori koostatud)

Enda üldiseid teadmisi ohvrisõbraliku menetluse osas hinnatakse kõrgemaks kui seda, kui põhjalikult on tutvustatud juhendmaterjale. See tähendab, et sisuliselt on ohvrisõbraliku menetluse põhimõtted prokuröride hinnangul neile endile võrdlemisi selged, kuid teadmiste allikaks ei ole ainult juhendmaterjalid. Vastajad tõid välja, et lisaks juhendmaterjalidele saadakse teadmisi sellele teemal enim koolitustelt ja seminaridelt, kolleegidelt, kuid ka

näiteks võrgustikukohtumistelt ning kõrgema kohtu lahenditest (Lisa 3.). Võttes arvesse, et sisulised teadmised ohvrisõbraliku menetluse praktikast on võrdlemisi heal tasemel, kuid seda ei saa seostada konkreetsete juhendmaterjalidega, tõstatub küsimus, kui mõistlik on poliitikakujundamise tasandil suunata ressursse juhendmaterjalide koostamisse, kui praktikud nendega väga põhjalikult tutvunud ei ole/ praktikutele juhendmaterjale väga põhjalikult tutvustatud ei ole. Seetõttu, et prokurörid tõid välja, et nende teadmised pärinevad suuresti koolitustelt, seminaridelt, kolleegidelt, võrgustikukohtumistelt (Lisa 3.), saab järeldada, et koolitused on võrdlemisi efektiivne meetod nii praktikute teadlikkuse tõstmiseks kui ka paralleelselt juhendmaterjalide tutvustamiseks - juhendmaterjalid on tihti koolituste aluseks. Seega oleks otstarbekas suunata ressursi kõigis kolmes suunas - juhendmaterjalide koostamine või täiendamine, tutvustamine ning koolitamine.

Üleüldisemalt leidsid prokurörid, et põhilised puudujäägid ei ilmne konkreetsetes juhendmaterjalides, vaid et endiselt on menetlusprotsessi käik kohati võrdlemisi kannatanuvaenulik. Sellistele puudustele viitavates vastustes tõusid esile just suunad, mida ka vägivallaennetuse programmides rõhutatud on - lähisuhtevägivald, alaealiste kohtlemine kriminaalmenetluses. Vastanud toovad peamiselt välja ohvrisõbraliku menetluse põhimõtetele vastukäivad olukorrad kriminaalmenetluse viimases etapis ehk kohtus. Kannatanute vajadusi ja õigusi arvestava menetluse rakendamise vajadus ja võimalused peaksid jõudma ka kõikide kohtunikeni. 2011/93/EL, 2012/29/EL²⁰ ja Lanzarote konventsiooni²¹ põhimõtteid järgiks ei tohiks kohus kutsuda alla 14-aastaseid kannatanuid kohtusse ütlusi andma ja samas võib kohus lubada ütluste andmist sirmi taga või videoühenduse teel. Eesti aga seda ei rakendata piisavalt. Nt. peab Eestis hetkel ka 4-aastasele kannatanule, kes on KarS § 147 tähenduses seksuaalkuritegude mõttes arusaamisvõimetu, selgitama nii tõe rääkimise kohustust kui õigust lähedase vastu ütlusi mitte anda) (Lisa 3.).²²

Vastajate poolt esile tõstetud näited rõhutavad direktiivide ja konventsiooni ebatõhusat rakendamist just peamiselt kohtusüsteemis: “Alati kohtus kannatanu ja vajadusel tunnistaja

²⁰2011/12 ELi direktiivid kehtestavad muuhulgas, et rakendama peab meetmeid, mis võimaldaks vältida silmsidet kuriteohvri ja süüdistatava vahel, kasutades selleks eelkõige ka näiteks kommunikatsioonitehnoloogiat (Euroopa Liidu Teataja 2012b: 211/93 (artikkel 23))

²¹Lanzarote konventsiooni, mis käsitleb alaealiste kohtlemist kriminaalmenetluses, kohaselt on üks üldistest kaitsemeetmetest kannatanule tagada ohvri ja süüdistatava kokkupuute vältimine kohtus, “välja arvatud kui pädevad asutused näevad lapse huvides ette teisiti või kui uurimine või menetlus sellist kokkupuudet nõuab” (Lanzarote konventsioon 2007: artikkel 31).

²²Siinkohal mainib vastaja ELi miinimumeeskirjade direktiivi, millega kehtestatakse kuriteohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded (Euroopa Liidu Teataja 2012a: 315/57) eesmärgiga võrdsustada praktikaid ELi liikmesriikides (Reinfeldt 2017: 10).

eraldamine süüdistatavast, et nad ei peaks süüdistatavale otsa vaatama ega kartma ütlusi anda ja /või enda edasise turvalisuse pärast. (...) Oli ka noor täiskasvanud kannatanu, kes kohtuistungil ajaks tegi välimuses kardinaalse muudatuse, et süüdistatav teda edaspidi ära ei tunneks” (Lisa 3.) - siinkohal leiavad vastajad, et vastutulelikum võiks olla just kohtusüsteem võimaldades ütlusi anda veebi teel, sirmi taga jms (Lisa 3.). Tuuakse välja veelgi puudusi seadusandluses - perevägivald puhul peab tihti kodust lahkuma naine lastega, mitte vägivallatseja; seksuaalvägivald puhul tuleks ümber hinnata vägivald tõestamise nõue (Lisa 3.).

Ohvrisõbralikku suhtlemisstiili puudutavates küsimustes on vastajad seisukohal, et on äärmiselt oluline, et esmalt oleks ohvrile tagatud kaitse teise osapoole eest, et menetlustoiminguid viidaks läbi rahulikult ja põhjalikult (et ennetada kannatanu mitmekordset küsitlemist jms samadel teemadel) ning et kannatanule selgitataks võimalikult täpselt ja arusaadavalt menetlustoiminguid ning antaks infot menetluse käigu kohta (Lisa 3.). Antud seisukohad viitavad prokuröride selgele arusaamale sellest, kuidas juhendmaterjalides ohvrisõbralikku suhtlemisstiili ette nähakse, et menetlusprotsessi vältel tagada parim võimalik tugi kannatanule. Ohvri kursis hoidmine ning menetlusprotsesside arusaadav selgitamine on märkimisväärse tähtsusega tagamaks ohvrile õiglane ning asjakohane kohtlemine kogu protsessi vältel.

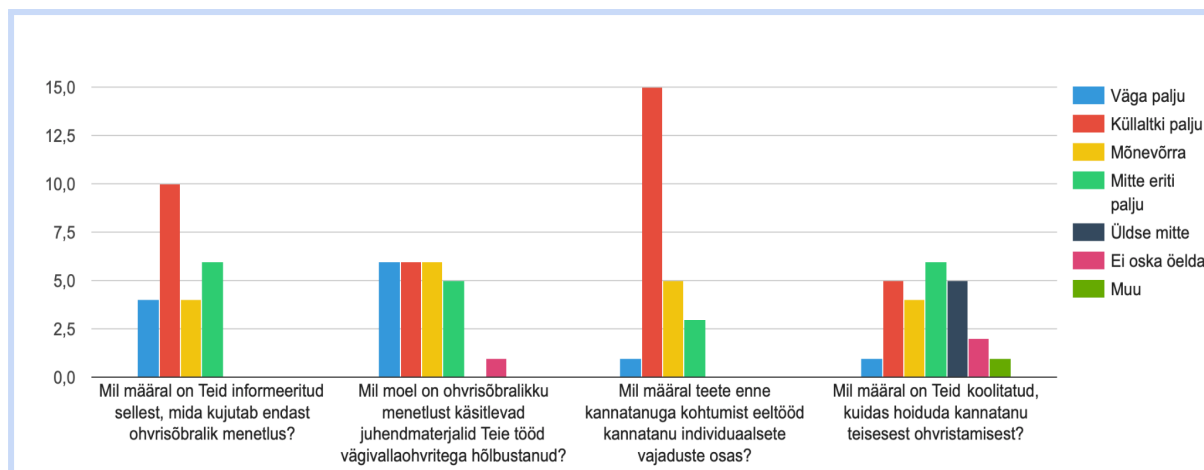
4.3 Prokuröride koolitusvajadused

Informeeritust ohvrisõbralikust menetlusest hinnatakse enim küllaltki kõrgeks (ca 60% väga või “küllaltki palju”). Samas selgub, et ohvrisõbraliku menetluse ühe väga olulise elemendi osas (teisene ohvristamine) ei ole informeeritus väga kõrge ega ühtlane. Seega saab järeldada, et koolitusvajadus seisneb peamiselt informeerituse taseme ühtlustamises ning selles, et ohvrisõbralikku menetlust kui praktikat antaks edasi rohkem süvitsi. Üheks põhjuseks, miks prokuröride teadmised vägivald ohvri kohtlemisest ei ole ühtlased võib pidada seda, et Põhja Ringkonnaprokuratuuris, erinevalt teistest kolmest ringkonnaprokuratuurist, on eraldi osakond, mis tegeleb alaealiste ja lähisuhte vägivald kuritegudega. Seetõttu on ka teadlikkus antud piirkonnas ilmselt kõrgem, ka avatud vastustes tuli välja, et Tallinnas on prokurörid spetsialiseerunud (Lisa 3.). Prokurörid leiavad ka, et oluline on järjepidev koolitamine, sest

valdkond on pidevas arengus (psüühika- ja käitumishäiretega lapsed, kuritegevus internetis) - “ (...) uutel töötajatel on vaja koolitusi näiteks psühholoogia ja psühhiaatria valdkonnast, kohtumeditiinist, nendes valdkondades ekspertide määramiseks, alaealiste ülekuulamise taktikast, kuidas menetuses toimetada psüühikahäiretega ja käitumishäiretega isikutega, keda on viimasel ajal väga palju. Jälitusest on ka vaja koolitusi pedofiilide süü tõendamiseks, ka internetis toimetavate lapspornot käitlevate isikute püüdmiseks” (Lisa 3). Samas on kõik prokurörid teatud suunitlusega tegelemaks konkreetset liiki kuritegudega (Arula 2009: 5), seega peaks tegelikkuses olema tagatud võrdne teadlikkuse tase kõikidele prokuröridele, kes töötavad vägivalla ohvritega, sõltumata menetlusprotsessi läbiviimise piirkonnast.

Juhendmaterjalid kommunikatiivse poliitika instrumendina annavad küll võimaluse parendada ohvri kogemusi kriminaaljustiitsüsteemis, kuid samas ei taga, et informeerimine instrumentide abil oleks võrdne üle kogu riigi. Küsitluse tulemusena selguski, et informeerituse tase on võrdlemisi ebahühtlane. Ohvrisõbraliku menetluse vaatenurgast on positiivseim tulemus küsimusele, mil määral tehakse eeltööd ohvri individuaalsete vajaduste osas - ~63% vastas, et “küllaltki palju” (Joonis 6.). Selle küsimuse puhul ei vastanud mitte ükski vastaja, et eeltööd ei tehtaks üldse, kuid samas leidis vaid üks vastaja, et teeb eeltööd väga palju. Küsimusele teisese ohvristamise kohta oli erinevaid vastuseid pea võrdselt, sh ~21% vastanutest vastas, et “üldse mitte”.

Sellised tulemused väljendavad, et kuigi juhendmaterjalide sisu on üle keskmise hästi edasi antud, siis ei saa tulemust siiski nimetada väga heaks; peamine puudujääk seisneb selles, kui ühtlaselt ametnikke koolitatakse. Antud tulemuse muudab eriti markantseks asjaolu, et ohvrid ei tea tihti abi saamise võimalusi, nii et kõik abivajajad ei pruugi jõuda teenusteni, mis võimaldaks neil juhtunuga toime tulla (Justiitsministeerium *n.d.*), seega peaks just nimelt ametik olema see, kes oskab väga teadlikult ja vastavalt juhtumile kannatanud aidata ja suunata.

Joonis 6. Valimisse kuulunud prokuröride hinnangud enda kogemustele ohvrisõbralikku menetlust käsitleva täiendõppe kontekstis.

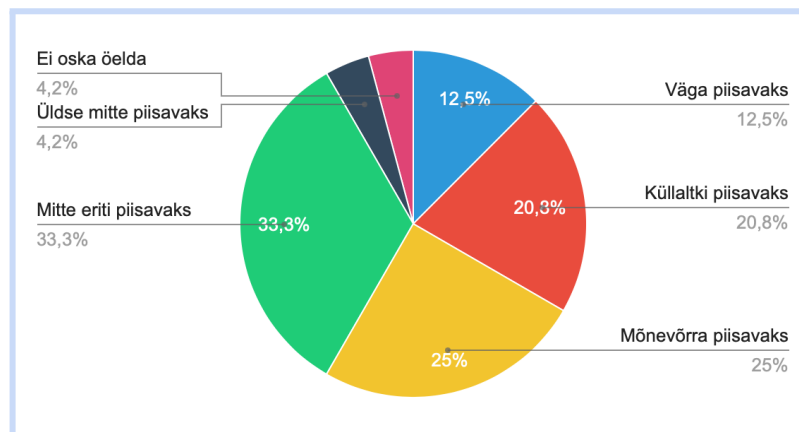
(Allikas: Autori koostatud)

Tulemuste võrdlemiseks arvatati välja positiivsete vastuste (“väga põhjalikud/ palju”) ning negatiivsete vastuste (“mitte eriti põhjalikud/ palju”) aritmeetilised keskmised (Tabel 2.). Kõige kõrgemalt hinnatakse prokuröride poolt iseenda teadmisi ohvrisõbraliku menetluse osas (33%) ning antud tulemusega korreleeruvalt on vähim prokuröre, kes hindavad enda teadmisi üldse mitte või mitte eriti põhjalikuks (9%). Kuigi hinnang iseenda teadmistele on hea, siis leidsid siiski vastajad, et täiendkoolitused oleksid vajalikud mälu värskendamiseks, sest rutiinis ja/ või töökoormuse tõttu kiputakse ära unustama, mitte tähele panema (teadlikult ja tahtmatult) aspekte oma käitumises. Üks vastaja märkis - “me soovime abivajadust märgata ja vastavalt sellele reageerida, see ei ole tüütu kohustus” (Lisa 3.). Need on äärmiselt olulised tähelepanekud, sest ebaadekvaatsed reaktsioonid õiguskaitse süsteemi töötaja poolt võivad ohvreid heidutada, takistades neid täiendavat tuge otsimast ja tulevasest väärkohtlemisest teatamast (Logan *et al.* 2006). Kuigi iseenda teadlikkust hindavad prokurörid küllaltki kõrgeks, siis leiab suurim osa vastajatest, et senine ohvrisõbralikku menetlust käsitlevate juhendmaterjalide tutvustamine vägivallohvritega kokkupuutuvatele praktikutele ei ole siiski piisav (Joonis 5.). Kuigi vastanute teadlikkus on hea ning prokuröride tööga ollakse enim rahul ka nendega kokku puutunud kannatanute poolt (justiitsministeerium 2012:60), siis sellegipoolest võiks koolitamine ning juhendmaterjalide täiendamine olla oluline tegevussuund eeskätt selleks, et ametnikud oleksid põhjalikult kursis aina arenevate menetluspraktikatega kui ka uute kuriteoliikidega.

Tabel 2. Uurimuse tulemuste võrdlus - suletud küsimuste vastuste kõrvutamine.²³

Vastus Muutuja ↓	Väga (põhjaliku d/ palju)	Küllaltki (põhjalikud /palju)	Väga & küllaltki (põhjalikud / palju)	Mitte eriti (põhjaliku d/ palju)	Üldse mitte (põhjalikud / palju)	Üldse mitte & mitte eriti (põhjalikud/palju)
Hinnang iseenda teadmistele	(a)12.50% (b)8.33% (c)25%	(a)54.17% (b)58.33% (c)41.67%	≈ 33%	(a)16.67% (b)16.67% (c)16.67%	(a)0% (b)4.17% (c)0%	≈ 9%
<i>Aritmeetiline keskmine</i>	≈ 15%	≈ 51%		≈ 17%	≈ 1%	
Juhendmaterjalide tutvustamise põhjalikkus	(a)0% (b)8.33% (c)12.5%	(a)29.17% (b)37.5% (c)45.83%	≈ 23%	(a)29.17% (b)16.67% (c)16.67%	(a)16.67% (b)8.33% (c)4.17%	≈ 16%
<i>Aritmeetiline keskmine</i>	≈ 7%	≈ 38%		≈ 21%	≈ 10%	
Informeeritus	(a)16.67% (b)4.17% (c)20.83%	(a)41.67% (b)20.83%	≈ 21%	(a)0% (b)25%	(a)0% (b)20.83%	≈ 12%
<i>Aritmeetiline keskmine</i>	≈ 10%	≈ 31%		≈ 13%	≈ 10%	

(Allikas: autori koostatud.)

Joonis 5. Valimisse kuulunud prokuröride hinnang sellele, kui piisavaks nad peavad ohvrisõbralikku menetlust käsitlevate juhendmaterjalide senist tutvustamist vägivallaohvritega kokkupuutuvalle praktikule.

(Allikas: Autori koostatud)

²³**Hinnang iseenda teadmistele** - (a) Kuidas hindate enda teadmisi kannatanu individuaalsete vajaduste hindamise osas?; (b) Kuidas hindate enda teadmisi teisese ohvriramise osas?; (c) Kuidas hindate enda teadmisi ohvrisõbraliku menetluse osas?

Juhendmaterjalide tutvustamise põhjalikkus - Kuivõrd on Teile tutvustatud juhendmaterjale vägivallaohvri traumateadlikuks kohtlemiseks?: (a) “Kannatanu kohtlemise parim praktika” (Riigiprokuratuur 2019); (b) “Kannatanute sensitiivne kohtlemine” (Justiitsministeerium 2022); (c) “Kannatanu kohtlemine kriminaalmenetluses” (Prokuratuuri aastaraamat 2018).

Informeeritus - (a) Mil määral on Teid informeeritud sellest, mida kujutab endast ohvrisõbralik menetlus?; (b) Mil määral on Teid koolitatud, kuidas hoiduda kannatanu teisese ohvriramisest?

4.4 Tulemused ja järeldused

Uurimuse tulemusena saab järeldada, et teadlikkust juhendmaterjalidest ning nende kasu hinnatakse prokuröride poolt küllaltki kõrgeks; teadlikkus ohvrisõbralikust menetlusest ei ole võrdne teadlikkusega juhendmaterjalidest. Tulenevalt antud tulemustest saab järeldada, et ohvrisõbraliku menetluse praktika edendamisel on efektiivsemaid meetodeid, kui juhendmaterjalid. Uuringust ilmnes, et suuresti pärinevad teadmised koolitustelt, seminaridest, kolleegidelt, mistõttu võiks suurem rõhk olla (regulaarsel) koolituste korraldamisel. Seda toetab ka asjaolu, et paljudes vastanute poolt ei hinnata teadlikkust ega informeeritust kõrgeks, mis näitab, et ohvrisõbraliku menetluse praktiseerimisega on vaja veel tegeleda. Tulemused, mille kohaselt hinnatakse enda üldiseid teadmisi kõrgeks, kuid teamisi spetsiifiliste elementide või juhendmaterjalide osas mitte nii põhjalikuks saab selgitada ka sellega, et enda teadmisi, oskuseid hinnates võivad vastajad end ülehinnata.

Juhendmaterjalide märkimisväärse eelisena saab välja tuua prokuröride üldise seisukoha, et juhendmaterjalid on nende töös abiks, kuid samas kerkib puudusena esile ebäühtlane üleriigiline katvus juhendmaterjalide sisu edasi andmisel. Teadlikkuse katvus on ilmselt osaliselt tingitud asjaolust, et neljast ringkonnaprokuratuurist kolmes ei ole eraldi osakonda, mis oleks spetsialiseerunud vägivalda juhtumitele. Katvus ning informeerituse ja teadlikkuse ühtlane tase on oluline, sest kriminaaljustiitsüsteem peaks olema võimeline samaväärselt ohvrisõbraliku menetluse kõikidele kannatanutele tulenevate piirkonnast, kus abi saamiseks õiguskaitseorganite poolt pöördutakse. Koolitusvajadus peaks seega olema eelkõige suunatud teadlikkuse ning informeerituse ühtlustamisele ning koolitamise järjepidevusele ning süsteemsusele, käimaks kaasas valdkonna arenguga ning ka ametnike mälu värskendamiseks. Põhjalikumalt ohvrisõbraliku menetluse praktika käsitlemist võiks ka kaaluda juba ametnike algväljaõppes. Arengute ning uuendustega ametnike kursis hoidmiseks on käesoleval aastal käivitatud ka projekt, mille raames just sellele keskendutakse.

Selgus ka, et vastajate poolt peetakse oluliseks, et koolitused hoiaksid ametnikke kursis kokkupuututavate valdkondade arenguga, mis on oluline, et tagada ohvrile parim võimalik kohtlemine. Antud küsimusega ka poliitikakujundamise tasandil tegeletakse - tuginedes Siseturvalisuse arengukavale (2020-2023) on koostatud projekt "Kuritegevuse ennetamine ja

koolituste kaudu siseturvalisuse valdkonna suutlikkuse suurendamine" (2023. aasta veebruaris), mille raames planeeritakse koolitada õiguskaitseasutuste töötajaid (Siseministeerium 2023: 2(18)). Ühe olulise tegevussuunana tõstetakse esile, et õiguskaitseasutuste töötajaid (kohtunikke ja prokuröre) on vaja koolitada, sest erinevad arengud tänapäeva ühiskonnas on esitamas uusi väljakutseid - "muutunud suhtlus- ja ettevõtluskeskkonna tõttu on kasvamas arvutisüsteemide vahendusel toimepandavate süütegude arv, mille lahendamine eeldab nii õigus- kui ka tehnoloogia valdkonna teadmisi" (Siseministeerium 2023: 6(18)).

Koolitusvajadus areneva ühiskonnaga sammu pidamise tõttu tõusis esile ka eelnevalt välja toodud avatud vastustest - peamiselt just internetis toime pandud kuritegude puhul. Seda toetab ka Justiitsministeeriumi programm 2022-2025 aastateks, kus on eesmärgina välja toodud, et kriminaaljustiitsüsteem peaks olema tõhus, sealhulgas digitaalne, ning omama võimekust avastada ka uusimaid kuriteoliike (Justiitsministeerium 2023a: 13). Teiste riikide poliitikate näol on teadmiste ühtlustamiseks välja pakutud ja ka rakendatud süsteemset õiguskaitseorganite töötajate spetsialiseerumise arendamist ning samuti ohvrisõbraliku menetluse praktika lõimimist juba ametnike baasväljaõppesse tagamaks ohvri vajaduste suhtes tundlikumaid meetmeid menetluse erinevates etappides.

Ametnike teadmised ja kompetents ohvri vajadusi puudutavas osas peaksid koonduma ning sellele aitaks suuresti kaasa regulaarne koolitamine ning teemad, nagu ohvriõigused, ohvri kaitse meetmed ning trauma mõju ohvrile peaksid sisalduma juba õigusteaduse õppekavas (Ruuskanen & Sarimo 2018, viidatud Sepper & Kadarik 2020: 25 kaudu; *Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence* 2020: 31-32). Sellised lähenemised annavad aimdust, mil moel oleks võimalik informeerituse taseme katvust ühtlustada - ka avatud vastustes tõi üks vastajaist välja, et prokuröride algväljaõppes peaks ohvrisõbralikku menetlust käsitlev koolitus olema elementaarne (Lisa 3.). Ohvrisõbraliku menetluse praktika integreerimine õiguskaitseorganite töötajate baasväljaõppesse tagaks ühtlasema taseme teadlikkuses, kuid lisaks sellele oleks äärmiselt oluline ka regulaarne täiendav koolitamine, mis on ametniku spetsialiteedi-põhine.

Vaadeldes ohvrisõbralikku menetlust käsitlevaid juhendmaterjale lähtuvalt poliitika(te) elluviimise instrumentide raamistikust tõusatus uurimuse tulemuste põhjal küsimus, kuivõrd

efektiivsed on kommunikatiivsed instrumendid ohvrisõbraliku menetluse praktika arendamise kui poliitika teostamiseks. Prokuröride hinnangud enda teadmistele ohvrisõbraliku menetluse elementide osas annavad mõista, et ohvrisõbraliku menetluse edendamiseks kommunikatiivsete instrumentide rakendamine on võrdlemisi edukas just prokuröride näitel. Samas ilmneb ka kommunikatiivsete instrumentide nõrkus vaadeldes kogu protsessi, mis kannatanu kriminaalmenetluses läbima peab - seetõttu, et juhendumine on küll parim praktika, kuid mitte kohustus ilmnevad vastanute hinnanguil peamised nõrkused just kohtusüsteemis. Võib eeldada, et juhul, kui juhendmaterjalid oleks rakendatud õigusliku meetmena, st. on kohustuslik neid järgida ning töötab ka tõhus kontrollimehanism, võiks teadlikkuse tase olla kõrgem ning rakendamine aktiivsem. Selline poliitika elluviimine eeldaks ka, et ametiasutuste poolt on tagatud põhjalik väljaõpe ja täiendkoolitused, mis tõstaks töötajate teadlikkust ning parendaks oskusi. Ohvrisõbraliku menetluse praktika puhul oleks vaja teatavat poliitikamuudatust elluviimisel, sest nagu näha ka kriminaalpoliitika tegevussuundadest, siis ei ole kommunikatiivseid vahendeid kasutades seatud eesmäärke täielikult saavutatud.

Eeldatavasti oleks antud tegevussuuna ning eesmärkide - ohvrisõbraliku menetluse praktika arendamise - elluviimisel efektiivsem implementeerida õiguslikke instrumente. Ohvrisõbraliku menetluse näol on tegemist äärmiselt aktuaalse tegevussuunaga, millele ei ole pika aja jooksul suudetud rahuldavat tulemust saavutada. Siinkohal tõusebki esile kommunikatiivsete instrumentide nõrkus - seetõttu, et nende kohaselt käitumine on vabatahtlik, et saa tagada neist kinnipidamist. Õiguslikke instrumente rakendades, ehk juhendmaterjalidele vastavalt käitumise ametnikele kohustuslikuks muutmisel, oleks eeldatavasti praktikute teadlikkus parem ja soovitav areng ohvrisõbraliku menetluse praktikas käegakatsutavam. Selline toimimine tagaks ka võimaluse valitsuse tööd paremini planeerida just õiguslike instrumentide selgema prognoositavuse tõttu (Mítnick 1980: 401–404; Howlett *et al.* 2020: 150–151). Samas on ka ilmne, miks on otsustatud ohvrisõbraliku menetluse arendamisel rakendada just kommunikatiivseid instrumente. Õiguslike instrumentide kasutamine võib nende jäikuse tõttu põhjustada olukorra, kus ei võeta arvesse individuaalseid vajadusi (Dyerson & Mueller 1993) - täpselt selline probleem töötab esile kerkida juhul, kui muuta juhendmaterjalidele vastav toimimine ametnikele kohustuslikuks.

Probleemid tõusavad asjaolust, et ohvrite õigused võivad vastanduda süüdistatava õigustega (õigus õiglasele menetlusele). Näiteks on ohvrite õigus mitte olla küsitletud korduvalt vältimaks taasohvristamist, kuid samaaegselt on süüdistataval konfrontatsiooniõigus²⁴ (Eспенberg *et al.* 2017: 14). Antud küsimust toodi ka vastanute poolt probleemina esile, kes leidsid, et kannatanu õigused peaksid alati olema esikohale seatud (Lisa 3.) - samas peaks tegema seda piiramata seejuures süüdistatavale süütuse presumptsiooni kohaldamist (Euroopa Liidu Teataja 2012: 315/57). Seega on ilmne, et ohvrisõbraliku menetluse rakendamine õigusliku instrumendina tõstataks vastuolud seadusandluses.

Ennetamiseks vastuolulisi juhiseid seadustes ning süüdistatava individuaalsete õiguste riivamist ongi kommunikatiivsed instrumendid kõige objektiivsem lahendus. Juhendmaterjalid, mis käsitlevad kannatanu kohtlemise parimaid praktikaid annavad ametnikule selge arusaama, mil moel ohvriga menetlusprotsessi jooksul suhelda, kuid samas ei kohusta ametnikku käituma moel, mis ennetaks teda tagamast süüdistatava õiguseid. Sellise lähenemisega luuakse ametnikule võimalus ja võimekus olukorrapõhiselt toimida vastavalt parimatele praktikatele. Seega edendavad juhendmaterjalid kui kommunikatiivne instrument teadlikkust ning oskust toimelda vastavalt iga juhtumi eripäradele, ilma jääkuset, mille võiks põhjustada õiguslike instrumentide rakendamine. Juhendmaterjalide ülesanne on seega leida teatav tasakaal kannatanu ja süüdistatava õiguste vahel.

²⁴“Kriminaalmenetluses osalemine võib kahtlemata osutada kannatanule katsumuseks ning teatud juhtudel tuleb arvestada tema erilise kaitsevajadusega. Samas on konfrontatsiooniõigus ausa ja õiglase kohtupidamise üks kesksemaid garantiisid, mistõttu ei prealveeri kannatanu kaitsevajadus alati kahtlustatava kaitseõiguse ees. Deponeerimist toimetaval eeluurimiskohtunikul on kohustus kaaluda nii kahtlustatava kui ka ütluste andja õigusi ning korraldada ülekuulamine mõlema poole huve arvestades” (Riigikohus 2022: 1/9).

KOKKUVÕTE

Käesolevas bakalaureusetöös analüüsiti õiguskaitseüsteemi töötajatele suunatud juhendmaterjalide tõhusust ning vajalikkust prokuröride näitel. Töö eesmärk oli välja selgitada, kuivõrd teadlikud on Põhja, Lääne, Lõuna ja Viru Ringkonnaprokuratuuri alaealiste ja lähisuhte vägivalla kuritegude osakondade ning raskete ja peitekuritegude osakondade prokurörid ohvrisõbralikust menetlusest ja vägivalla ohvrite kohtlemise juhendmaterjalidest. Antud uurimus aitab luua selgema pildi, kas juhendmaterjalide rakendamine ohvrisõbraliku menetluse edendamiseks on tulemuslik. Tööga sooviti leida vastus küsimustele:

(I) Kuivõrd teadlikud on Põhja, Lääne, Lõuna ja Viru Ringkonnaprokuratuuri alaealiste ja lähisuhte vägivalla kuritegude osakondade ning raskete ja peitekuritegude osakondade ringkonna-, abi-, eriasjade- ja vanemprokurörid ohvrisõbralikust menetlusest?’

(II) Missugust kasu on juhendmaterjalidest ringkonna-, abi-, eriasjade- ja vanemprokurörid endi hinnangul praktikas olnud?

(III) Millised on koolitusvajadused ohvrisõbraliku menetluse alal vägivalla ohvritega kokku puutuvate prokuröride jaoks?

Teoreetiliste lähtekohtadena keskenduti antud töös poliitikakujundamisele kui protsessile ning selle erinevatele elementidele, et anda laiem teoreetiline arusaam sellest, mil moel ja miks vägivallaennetuses kasutatakse just juhendmaterjale poliitiliste eesmärkide elluviimiseks/ühiskonnas tõusatanud probleemide lahendamiseks. Valimisse kuuluvate prokuröride teadlikkuse, informeerituse ning koolitusvajaduse analüüsimisel lähtuti anonüümse veebipõhise ankeetküsitluse vastustest - küsimustik sisaldas kohustuslikke valikvastustega küsimusi ja maatriksküsimusi ning lisaks vabatahtlikke avatud küsimusi. Kogutud andmete analüüsimiseks viidid läbi kvalitatiivne sisuanalüüs, rakendades nii induktiivse kui ka deduktiivse meetodi elemente.

Lähtudes bakalaureusetöö tulemustest jõuti viiele järeldusele: (1) iseenda teadmisi ning informeeritust ohvrisõbraliku menetluse osas hindavad prokurörid küllaltki kõrgeks; (2) prokuröride hinnanguil ei ole olnud juhendmaterjalide tutvustamine eriti põhjalik; (3) suurim osa vastajatest leidis, et senine ohvrisõbralikku menetlust käsitlevate juhendmaterjalide tutvustamine vägivallaohvritega kokkupuutuvatele praktikutele üleüldiselt ei ole piisav; (4)

suurim eelise õiguskaitseüsteemi töötajatele suunatud juhendmaterjalide puhul on prokuröride seisukoht, et juhendmaterjalidest on nende töös abi; (5) suurim puudus ohvisõbraliku menetluse edendamisel ning juhendmaterjalide tutvustamisel praktikutele on üleriigiliselt ebahühtlane informeerituse tase.

Asjaolu, et enda teadlikkust ohvisõbraliku menetluse osas hindavad kõrgeks prokurörid ise ning kannatanute tagasiside põhjal ollakse enim rahul prokuratuuri tööga annab aimdust, et kannatanute negatiivsed kogemused on tingitud kas kogemustest mõnes teises menetluse etapis või menetluse lahendiga. Valimisse kuulunud prokurörid nägid suurima kitsaskohana ohvisõbraliku menetluse edendamisel kohtunike käitumist ja/või suhtumist. Koolitusvajadust ilmestavad enim kaks tulemust, millele töö käigus jõuti: teadlikkus ei ole ühtse tasemega ning lõviosa teadmistest ei pruugi olla seotud juhendmaterjaliga, misõttu oleks soovitatav nende kahe puuduse paralleelne lahendamine rohkemate koolituste kaudu. Juhendmaterjalid kui kommunikatiivne poliitika instrument ei ole ohvisõbraliku menetluse edendamisel niivõrd efektiivne, kui võiksid olla õiguslikud instrumendid. Juhendmaterjale rakendamine õigusliku instrumendina tagaks efektiivsema ning inimesekesksema menetluse ohvrile, kuid samas tekitaks ohu piirata või rikkuda süüdistatava õiguseid, seega ei oleks antud lahendus kohaldatav, eriti võttes arvesse süütuse presumptsiooni. Seega annab käesolev uurimus mõista, et juhendmaterjalid kui kommunikatiivne poliitika instrument peaks toimima kui tasakaalustaja õiguslike normide ning inimesekeskse kriminaalmenetluse vahel, mis on küsitlute hinnangute põhjal arvestades sellisena võrdlemisi hästi ka toiminud.

VIIDATUD ALLIKATE LOETELU

01. Anderson, J. E. (1997) *Public Policymaking : An Introduction*. (3. väljaanne). Boston: Houghton Mifflin.
02. Anyebe, A. A. (2022). Conflict Analysis. *Encyclopedia of Violence, Peace, and Conflict*. (toimetanud: Kurtz, L.R.). London, United Kingdom: Academic Press.
03. Arula, V. (2009). Prokuratuur kohtueelse menetluse tagajana KrMS § 213 mõttes Ida Politseiprefektuuri näitel. (Lõputöö). *Sisekaitseakadeemia Politseikolledž*. https://digiriidul.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/1492/2009_Arula%2c%20V%20aldo.pdf?sequence=1&isAllowed=y. (Külastatud: 27/04/2023).
04. Bennett, C. J. & Howlett, M. (1992). The Lessons of Learning: Reconciling Theories of Policy Learning and Policy Change. *Policy Sciences*. 25(3): 275–294. doi:<https://doi.org/10.1007/bf00138786>. (Külastatud: 07/02/2023).
05. Bogart, W. A. (2011). *Permit but Discourage: Regulating Excessive Consumption*. New York ; Oxford : Oxford University Press.
06. Doern, G. B. & Phidd, R. W. (1992). *Canadian Public Policy: Ideas, Structure, Process*. (2. väljaanne). Toronto, ON: Nelson.
07. Dyerson, R. & Mueller, F. (1993). Intervention by Outsiders: A Strategic Management Perspective on Government Industrial Policy. *Journal of Public Policy*. 13(1): 69–88. doi:<https://doi.org/10.1017/s0143814x00000945>. (Külastatud: 17/02/2023).
08. Eesti Kohtud. (n.d.). Kriminaalmenetlus. *Kohtusse pöördujale*. <https://www.kohus.ee/kohtusse-poordujale/kriminaalmenetlus>. (Külastatud: 13/05/2023).
09. Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet. (2021). Kuritegevus, turvalisus ja ohvrite õigused. *Põhiõiguste uuring: ülevaade*. <https://fra.europa.eu/en/publication/2021/fundamental-rights-survey-crime>. (Külastatud: 15/04/2023).

10. Euroopa Liidu Teataja. (2012a). EUROOPA PARLAMENDI JA NÕUKOGU DIREKTIIV 2012/29/EL, millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded ning asendatakse nõukogu raamotsus 2001/220/JSK. *EUROOPA PARLAMENDI JA NÕUKOGU DIREKTIIV 2012/29/EL*. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:315:0057:0073:ET:PD>. (Külastatud: 28/04/2023).
11. Euroopa Liidu Teataja. (2012b). Artikkel 23 - Eriliste kaitsevajadustega kuriteoohvrite õigus saada kriminaalmenetluse ajal kaitset. *EUROOPA PARLAMENDI JA NÕUKOGU DIREKTIIV 2012/29/EL*. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:315:0057:0073:ET:PD>. (Külastatud: 28/04/2023).
12. Espenberg, K., Kiisel, M., Lukk, M., Soo, A., Themas, A., Themas, E., Villenthal, A. Kuriteoohvrite kaitse ja kohtlemise uuring. (2017). Tartu: Tartu Ülikool https://www.kriminaalpoliitika/kuriteoohvrite_kaitse_ja_kohtlemine.pdf. (Külastatud: 01/05/2023).
13. Fullan, M. (2000). The Three Stories of Education Reform. *Phi Delta Kappan*: 581-584. (Külastatud: 10/03/2023).
14. Gekoski, A., Adler, J. R., Gray, J. M. (2013). Interviewing Women Bereaved by Homicide: Reports of Secondary Victimization by the Criminal Justice System. *International Review of Victimology*. 19(3): 307–329. (Külastatud: 22/04/2023).
15. Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence. (2020). GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention). Spain: Council of Europe. <https://rm.coe.int/grevio-s-report-on-spain/1680a08a9f>. (Külastatud: 09/05/2023).
16. Hall, P. A. (1988). Policy Paradigms, Social Learning and the State. *Rahvusvahelisele Poliitikateaduste Assotsiatsioonile (International Political Science Association) esitatud tekst*. Washington, D.C. (Külastatud: 07/02/2023).
17. Hassel, A. (n. d). Public Policy. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Science*. (2. väljaanne). (toimetanud: James Wright).
18. Hecló, H. (1974). *Modern Social Politics in Britain and Sweden: From Relief to Income Maintenance*. New Haven: Yale University Press.

19. Howlett, M. (2005). What is a Policy Instrument? Policy Tools, Policy Mixes, and Policy-Implementation Styles. *Designing government.*: 31-50. (toimetanud: Eliadis, P. *et al.*). McGill-Queen's University Press.
20. Howlett, M., Ramesh, M., Perl, A. (2020). *Studying Public Policy: Principles and Processes*. Oxford University Press. (peatükk 5: 132-175).
21. Howlett, M., Bali, A.S., Lewis, J.M., Ramesh, M. (2021). Procedural Policy Tools in Theory and Practice. *Policy and Society*. 40(3): 295–311. doi:<https://doi.org/10.1080/14494035.2021.1965379>. (Külastatud: 10/02/2023).
22. Husso, M., Virkki, T., Hirvonen, H., Eilola, J., Notko, M. (2016). A Spatial-Temporal, Intersectional and Institutional Approach to Interpersonal Violence. *Interpersonal Violence: Differences and Connections*. ProQuest Ebook Central. (Külastatud: 14/03/2023).
23. Justiitsministeerium. (2012). Kannatanud ja tunnistajad süüteomenetluses. http://www.ec.ut.ee/sites/default/files/ec_files/Kannatanud%20ja%20tunnistajad_raport.pdf. (Külastatud: 30/04/2023).
24. Justiitsministeerium. (2015). *Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015-2020*. <https://www.kriminaalpoliitika.ee>. (Külastatud 10/02/2023).
25. Justiitsministeerium. (2017). *Justiitsministeeriumi arengukava aastateks 2019-2022*. www.just.ee/files/justiitsministeeriumi_arengukava_2019-2022. (Külastatud: 10/02/2023).
26. Justiitsministeerium. (2021a). *Vägivalla ennetamise strateegia lõpparuanne ja vägivallaennetuse kokkulepe 2021-2025*. https://advokatuur.ee/Vägivalla_ennetamise_strateegia_lõpparuanne_ja_vägivallaennetuse_kokkulepe_2021-2025.pdf. (Külastatud: 16/04/2023).
27. Justiitsministeerium. (2021b). *Vägivallaennetuse kokkulepe 2021-2025*. www.just.ee/files/vagivallaennetuse_kokkulepe_2021-2025. (Külastatud: 11/02/2023).
28. Justiitsministeerium. (2023a). Justiitsministeeriumi programm aastateks 2022-2025. <https://www.just.ee/strateegilised-alusdokumendid>. (Külastatud 30/04/2023).
29. Justiitsministeerium. (2023b). Kuritegevuse tase langes mullu mõnevõrra. *Uudised*. <https://www.just.ee/uudised/kuritegevuse-tase-langes-mullu-monevorra>. (Külastatud: 08/05/2023).

30. Justiitsministeerium. (n.d.). Olukorra ülevaade. *Vägivalla ennetamise strateegia*. https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/ves-2015-2020/olukorra-ulevaade#_edn35. (Külastatud: 08/05/2023).
31. Kallaste, W., Luuk, E., Järve, J., Kaska, M., Räis, M. L. (2015). Vägivallakuritegude hind: Tapmise, vägistamise ja röövimisega kaasnevad kulud Eesti ühiskonnale. *Eesti rakendusuuringute keskus CENTAR*. https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/vagivallakuritegude_hind_centar_loplik.pdf. (Külastatud: 11/05/2023).
32. Karistusseadustik. (2001a). Ähvardamine. 2. jaotis: *Vägivallateod*. <https://www.riigiteataja.ee/akt/184411>. (Külastatud: 27/04/2023).
33. Karistusseadustik. (2001b). Kehaline väärkohtlemine. 2. jaotis: *Vägivallateod*. <https://www.riigiteataja.ee/akt/184411>. (Külastatud: 27/04/2023).
34. Karpen, S. C. (2017). Biased self-assessment: Causes, consequences, and countermeasures. *American Journal of Pharmaceutical Education*. 82(5). doi:<https://doi.org/10.5688/ajpe6299>. (Külastatud: 24/04/2023).
35. Kerwin, C. M., Furlong, S.R. (2019). *Rulemaking: How Government Agencies Write Law and Make Policy*. (5. väljaanne). Washington, D.C: CG Press (SAGE Publishing).
36. Knill, C. & Tosun, J. (2020). *Public Policy: A New Introduction*. London: Red Globe Press.
37. Kriminaalpoliitika aruanne. (2022). Ohvriuuring. *Kuritegevus Eestis 2022*. <https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevus2022/vagivallakuriteod/>. (Külastatud: 11/05/2022).
38. Krug, E. G., Mercy, J. A., Dahlberg, L. L., Zwi, A. B. (2002). The World Report on Violence and Health. *The Lancet*. 360(9339): 1083–1088. (Külastatud: 22/02/2023).
39. Laste kaitset seksuaalse ärakasutamise ja seksuaalse kuritarvitamise eest käsitlev Euroopa Nõukogu konventsioon. (2007). Preambul: Lanzarote. https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/lanzaroteconvention_est.pdf. (Külastatud: 01/05/2023).
40. Linder, S. H., & Peters, B. G. (1989). Instruments of Government: Perceptions and Contexts. *Journal of Public Policy*, 9, 35–58. (Külastatud: 22/02/2023).

41. Logan, T. K., Shannon, L. & Walker, R. (2006). Police attitudes toward domestic violence offenders. *Journal of Interpersonal Violence*, 21(10), 1365-1374. (Külastatud: 01/05/2023).
42. Lundström, R. (2016). Secondary victimization and the collective identity of crime victims: a qualitative analysis of Swedish crime news discourse. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*. 17(1): 36-52. DOI: 10.1080/14043858.2016.1161941. (Külastatud: 04/04/2023).
43. Mayring, P. (2000). Qualitative Content Analysis. *Forum Qualitative Sozialforschung Qualitative Social Research*. 1(2): 20. (Külastatud: 15/02/2023).
44. Mitnick, B.M. (1980). *The Political Economy of Regulation*. New York: Columbia University Press.
45. MTÜ Naiste Tugi- ja Teabekeskus. (n.d.). Vägivalda soodustavad tegurid. <https://naistetugi.ee/vagivallast/vagivalda-soodustavad-tegurid/>. (Külastatud: 10/05/2023).
46. Newton, K., van Deth, J.W. (2005). *Foundations of Comparative Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
47. *Patterson, D. (2011). The Linkage Between Secondary Victimization by Law Enforcement and Rape Case Outcomes. *Journal of Interpersonal Violence*. (26)2: 328–347.
48. Pettai, I., Tiit, E.-M., Ruubel, L., Rist, J., Laidmäe, V.-I. (2016). Perevägivalla hind Eestis. *Eesti Avatud Ühiskonna Instituut*. https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Sotsiaal/Norra/vagivalla_hind.pdf. (Külastatud: 12/05/2023).
49. Prokuratuur. (2018). Kannatanu kohtlemine kriminaalmenetluses. *Prokuratuuri aastaraamat 2018*. <https://www.prokuratuur.ee/et/kannatanu-kohtlemine-kriminaalmenetluses>. (Külastatud: 10/02/2023).
50. Prokuratuur. (2020). Prokuratuuris töötamisest: kas Prokuratuuris on hea töötada?. *Prokuratuuri aastaraamat 2020*. <https://prokuratuuri-aastaraamat-2020>. (Külastatud 15/04/2023).

51. Prokuratuur. (2023). Prokuratuuri 2023. aasta eelarve. 2023. a käskkirja lisa 2. https://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/article_files/prokuratuuri_2023._a_eelarve.pdf. (Külastatud 15/04/2023).
52. Prokuratuur. (n.d). *Prokuratuur*. <https://www.prokuratuur.ee/et/prokuratuur>. (Külastatud: 10/02/2023).
53. Reinfeldt, K. (2017). EUROOPA PARLAMENDI JA NÕUKOGU DIREKTIIV 2012/29/EL TEOORIAS JA PRAKTIKAS. (Magistritöö). *Tartu Ülikooli õigusteaduskond: Karistusõiguse osakond*. <https://core.ac.uk/download/pdf/85144521.pdf>. (Külastatud: 30/04/2023).
54. Riigiprokuratuur. (2019). *Kannatanu kohtlemise parim praktika*. <https://aastaraamat.prokuratuur/Kannatanu.pdf>. (Külastatud: 15/02/2023).
55. Riigikantselei. (2022). Poliitikakujundamise ja õigusloome protsess. *Valitsuse töö planeerimine ja korraldamine*. <https://www.riigikantselei.ee/valitsuse-too-planeerimine-ja-korraldamine/poliitikakuju-ndamise-ja-oigusloome-protsess>. (Külastatud: 07/04/2022).
56. Riigikohus. (2022). Kriminaalkolleegiumi lahendid. *Riigikohtupraktika ülevaade*. https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/ylevaated/2022/RK_praktika_12_2022.pdf. (Külastatud 29/04/2023).
57. *Ruuskanen, E., Sarimo, M. (2018). Uhri rikosprosessissa – ehdotus hyvistä menettelytavoista uhrien tarpeiden huomioon ottamiseksi. *Mietinöjä ja lausuntoja betänkandedn och utlatanden*. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161128/OMML_44_2018_Uhri_rikosprosessissa.pdf?sequence=1&isAllowed=y. (Külastatud: 11/05/2023).
58. Salamon, L. M., & Lund, M. S. (1989). *Beyond Privatization: The Tools of Government Action*. Washington DC: Urban Institute Press.
59. Salamon, L. M. (2002). *The Tools of Government: A Guide to the new Governance*. New York, NY: Oxford University Press.
60. Schneider, A. L., & Ingram, H. M. (2005). *Deserving and entitled: Social constructions and public policy*. Albany: SUNY Press.

61. Sepper, M. L., Kadarik, I. (2020). Ohvrikeskne lähenemine lähisuhtevägivalla juhtumites nelja Euroopa riigi näitel. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis. <https://www.praxis.ee/tood/ohvrikeskne-lahenemine-lahisuhtevagivalla-juhtumites-nelja-euroopa-riigi-naitel/>. (Külastatud: 12/02/2023).
62. Siseministeerium. (2021a). *Siseturvalisuse arengukava 2020-2030*. <https://www.siseministeerium.ee/stak2030>. (Külastatud: 11/02/2023).
63. Siseministeerium. (2023b). Vähem vaimset ja füüsilist vägivalda. <https://www.siseministeerium.ee/vahem-vaimset-ja-fuusilist-vagivalda>. (Külastatud: 10/05/2023).
64. Siseministeerium. (2023). Sisejulgeolekufondi meetme 3.3 "Kuritegevuse ennetamine ja koolituste kaudu siseturvalisuse valdkonna suutlikkuse suurendamine" toetuse andmise tingimused. Käskkiri. (Külastatud: 20/03/2023).
65. *Stretesky, P. B., O'Connor, S, T., Hogan, M. J., Prabha, U, N. (2010). Sense-making and secondary victimization among unsolved homicide co-victims. *Journal of Criminal Justice*. (38): 880–888.
66. Theodoulou, S. Z., Kofinis, C. (2004). *The Art of the Game : Understanding America Public Policy Making*. Belmont, CA: Wadsworth/Thomson Learning.
67. Vedung, E., Rist, R.C., van der Doelen, F.C. (2007). *Carrots, Sticks & Sermons: Policy Instruments and their Evaluation*. (toimetanud: Bemelmans-Videc, M.L.). New Brunswick, NJ: Transaction Publ.
68. Weaver, R. K. (2015). Getting People to Behave: Research Lessons for Policy Makers. *Public Administration Review*. 75(6), 806–816. (Külastatud: 09/03/2023).
69. Wilson, J. Q. (1974). The Politics of Regulation. *Social Responsibility and the Business Predicament*. (toimetanud: , J.W. McKie): 135-168. Washington: Brookings Institute.
70. Wyatt, J.C. (2000). When to Use Web-based Surveys. *Journal of the American Medical Informatics Association*. 7(4):426–430. doi:<https://doi.org/10.1136/jamia.2000.0070426>. (Külastatud: 08/02/2023).
71. Zhu, Z., Zhang, C., Wang, J. (2018). The Effect of Education on Overconfidence and Cognitive Reflection: A Comparative Study of Chinese and American Students. *Journal of Personality and Social Psychology*. 115(4): 557-570. (Külastatud: 07/05/2023).

SUMMARY

In this bachelor's thesis, the effectiveness and necessity of guide materials aimed at employees of the law enforcement system was analyzed; the study was focused on the case of prosecutors, who work with victims of violence. The aim of the work was to find out to what extent the prosecutors of the Põhja, Lõuna, Lääne and Viru District Prosecutor's Office, are aware of the practises of victim-friendly procedure and the instructional materials for the treatment of victims of violence. This research helps create a clearer overview of whether the implementation of instructional materials to promote a victim-friendly procedure is effective. The aim of the work was to find an answer to the following questions:

- (I) How aware are the district, assistant, special case and senior prosecutors of the juvenile and domestic violence crime departments and serious and hidden crimes departments of the Põhja, Lõuna, Lääne and Viru District Prosecutor's Office about the victim-friendly procedure?
- (II) In the respondents' opinion, what benefit have district, assistant, special case and senior prosecutors had from the instructional materials in practice?
- (III) What are the training needs regarding victim friendly procedures for prosecutors dealing with victims of violence?

The theoretical framework of this work focused on policy-making as a process and its various elements, in order to provide a broader theoretical understanding of how and why violence prevention uses instructional materials to implement political goals/solve problems that have arisen in society. The analysis of the awareness, informedness and training needs of the prosecutors included in the sample was based on the responses of an anonymous web-based survey - the questionnaire contained mandatory multiple-choice questions and matrix questions, as well as voluntary open-ended questions. To analyze the collected data, a qualitative content analysis was carried out, applying elements of both inductive and deductive methods.

Based on the results of the bachelor thesis, five conclusions were drawn: (1) prosecutors rate their own knowledge and information regarding victim-friendly procedures to be quite high; (2) according to the prosecutors, the presentation of the instructional materials has not been particularly thorough; (3) the majority of respondents found that the current presentation of

instructional materials on victim-friendly procedures to practitioners who come into contact with victims of violence is generally not sufficient; (4) the greatest advantage of instructional materials aimed at employees of the law enforcement system is the effectiveness according to the respondents; (5) the biggest drawback in developing and promoting victim-friendly procedure and introducing instructional materials to practitioners is the uneven level of training and informedness across the country.

The fact that the prosecutors themselves rate their awareness of the practise of victim-friendly procedure highly, and based on the victims' feedback, they are the most satisfied with the work of the prosecutor's office, suggests that the negative experiences of the victims are due either to experiences at another stage of the criminal procedure or caused by the resolution of the criminal procedure. The prosecutors included in the sample saw the behavior and/or attitude of judges as the biggest setback in promoting victim-friendly proceedings. The need for training is best illustrated by two results of this thesis: the level of awareness is not equally distributed, and the biggest share of knowledge may not be related to the instructional material, which is why it would be recommended to solve these two deficiencies in parallel through more courses. Guidance materials as a communicative policy instrument are not as effective in promoting a victim-friendly procedure as legal instruments could be. The application of guidance materials as a legal instrument would ensure a more efficient and human-centered procedure for the victim, but at the same time would create a risk of limiting or violating the rights of the accused, so this solution would not be applicable, especially taking into account the presumption of innocence. Thus, this study suggests that instructional materials as a communicative policy instrument should function as a balancer between legal norms and human-centered criminal procedure, which, based on the polled assessments, has worked relatively well as such.

Lisa 1. Veebipõhine ankeetküsimustik prokuröridele

Olen Tartu Ülikooli riigiteaduste õppekava bakalaureuseõppe kolmanda kursuse tudeng Mona Maria Tammik ja koostan bakalaureusetööd teemal “Eesti kriminaalpoliitika juhendmaterjalide rakendamine vägivallaennetuses. Teadlikkus ohvrisõbralikus menetlusest prokuröride näitel”. Töö eesmärk on uurida, kas juhendmaterjalid, mis käsitlevad ohvrisõbraliku menetluse parimaid praktikaid vägivalla ohvriga kokku puutuvale ametnikule, on oma eesmärgi täitnud Otsin vastuseid küsimustele, kuid võrd tõhusalt on juhendmaterjalide sisu ametnikele edasi antud, kuid võrd on ametnikke koolitatud ja informeeritud juhendmaterjalidest ning kuid võrd rakendatakse igapäevases töös teadmisi ohvrisõbralikust menetlusest.

Kogutud andmeid kasutatakse üksnes anonümiseeritud kujul; andmeid ja nendel põhinevaid analüüse kasutatakse ja avalikustatakse ainult sellisel kujul, et säiliks uuringus osalenute anonüümsus ja konfidentsiaalsus.

Täna väga, kui olete valmis küsimustikule vastama!

Kogutud andmeid kasutatakse üksnes anonümiseeritud kujul; andmeid ja nendel põhinevaid analüüse kasutatakse ja avalikustatakse ainult sellisel kujul, et säiliks uuringus osalenute anonüümsus ja konfidentsiaalsus.

- Olen teadlik antud uuringu eesmärgist. Nõustun käesolevas küsitluses kogutud andmete kogumise, talletamise ja kasutamisega.

1. Palun vastake järgnevatele küsimustele hinnates enda teadmisi etteantud skaalal. Vastuseid on võimalik kommenteerida, kuid see ei ole kohustuslik, väljaarvatud juhul, kui valite vastusevariandiks "muu".

a. Kuidas hindate enda teadmisi kannatanu individuaalsete vajaduste hindamise osas?

- Väga põhjalikud
- Küllaltki põhjalikud
- Enam-vähem

- Mitte eriti põhjalikud
- Üldse mitte põhjalikud
- Ei oska öelda
- Muu (...)

b. Kuidas hindate enda teadmisi teisese ohvristamise osas?

- Väga põhjalikud
- Küllaltki põhjalikud
- Enam-vähem
- Mitte eriti põhjalikud
- Üldse mitte põhjalikud
- Ei oska öelda
- Muu (...)

c. Kuidas hindate enda teadmisi ohvrisõbraliku menetluse osas?

- Väga põhjalikud
- Küllaltki põhjalikud
- Enam-vähem
- Mitte eriti põhjalikud
- Üldse mitte põhjalikud
- Ei oska öelda
- Muu (...)

2. Kuivõrd on Teile tutvustatud juhendmaterjale vägivallaohvri traumateadlikuks kohtlemiseks?

a. “Kannatanu kohtlemise parim praktika” (Riigiprokuratuur 2019)

- Väga põhjalikult
- Küllaltki põhjalikult
- Enam-vähem põhjalikult
- Mitte eriti põhjalikult
- Üldse mitte põhjalikult
- Ei oska öelda
- Muu (...)

b. “Kannatanute sensitiivne kohtlemine” (Justiitsministeerium 2022)

- Väga põhjalikult
- Küllaltki põhjalikult
- Enam-vähem põhjalikult
- Mitte eriti põhjalikult
- Üldse mitte põhjalikult
- Ei oska öelda
- Muu (...)

c. “Kannatanu kohtlemine kriminaalmenetluses” (Prokuratuuri aastaraamat 2018)

- Väga põhjalikult
- Küllaltki põhjalikult
- Enam-vähem põhjalikult
- Mitte eriti põhjalikult
- Üldse mitte põhjalikult
- Ei oska öelda
- Muu (...)

3. Kui piisavaks peate ohvrisõbralikku menetlust käsitlevate juhendmaterjalide senist tutvustamist vägivallaohvritega kokkupuutuvatele praktikutele?

- Väga piisavaks
- Küllaltki piisavaks
- Mõnevõrra piisavaks
- Mitte eriti piisavaks
- Üldse mitte piisavaks
- Ei oska öelda
- Muu (...)

4. Kui tihti puutute enda töös kokku vägivalla ohvritega?

- 0-30% kogu tööajast
- 31-40% kogu tööajast
- 41-50% kogu tööajast
- 51-60% kogu tööajast
- 61-70% kogu tööajast

- 71-80% kogu tööajast
- 81-90% kogu tööajast
- 91-100% kogu tööajast
- Muu (...)

5. Missugust kasu on juhendmaterjalidest Teil enda hinnangul praktikas olnud?

- (Avatud küsimus, vastamine ei ole kohustuslik.)

6. Kust olete lisaks juhendmaterjalidele saanud informatsiooni ohvrisõbraliku menetluse kohta?

- (Avatud küsimus, vastamine ei ole kohustuslik.)

7. Millised on Teie hinnangul koolitusvajadused ohvrisõbraliku menetluse alal vägivalla ohvritega kokku puutuvate prokuröride jaoks?

- (Avatud küsimus, vastamine ei ole kohustuslik.)

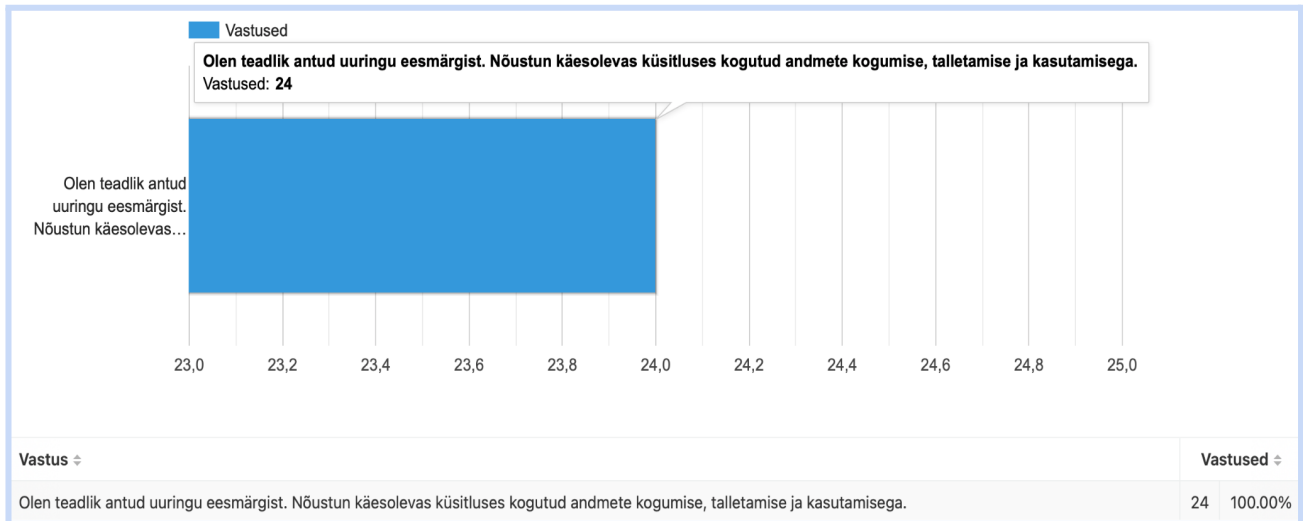
8. Kuidas saaks muuta kriminaalmenetluse vägivalla ohvrite jaoks Teie arvates ohvrisõbralikumaks: ideed, ettepanekud, soovitusel.

- (Avatud küsimus, vastamine ei ole kohustuslik.)

Täna, et küsimustikule vastasite!

Lisa 2. Veebipõhise ankeetküsimustiku vastused - prokuröride vastused suletud küsimustele

- A. Kogutud andmeid kasutatakse üksnes anonümiseeritud kujul; andmeid ja nendel põhinevaid analüüse kasutatakse ja avalikustatakse ainult sellisel kujul, et säiliks uuringus osalenute anonüümsus ja konfidentsiaalsus.

- B. Palun vastake järgnevatele küsimustele hinnates enda teadmisi etteantud skaalal. Vastuseid on võimalik kommenteerida, kuid see ei ole kohustuslik, väljaarvatud juhul, kui valite vastusevariandiks "muu".

Rida	Väga põhjalikud	Küllaltki põhjalikud	Enam-vähem	Mitte eriti põhjalikud	Üldse mitte põhjalikud	Ei oska öelda	Muu
Kuidas hindate enda teadmisi kannatanu individuaalsete vajaduste hindamise osas?	3 12.50%	13 54.17%	4 16.67%	4 16.67%	0 0.00%	0 0.00%	0 0.00%
Kuidas hindate enda teadmisi ohvrisõbraliku menetluse osas?	6 25.00%	10 41.67%	4 16.67%	4 16.67%	0 0.00%	0 0.00%	0 0.00%
Kuidas hindate enda teadmisi teisese ohvristamise osas?	2 8.33%	14 58.33%	3 12.50%	4 16.67%	1 4.17%	0 0.00%	0 0.00%

- C. Palun vastake järgnevatele küsimustele hinnates enda kogemusi etteantud skaalal. Vastuseid on võimalik kommenteerida, kuid see ei ole kohustuslik, väljaarvatud juhul, kui valite vastusevariandiks "muu".

Rida ↕	Väga palju ↕	Küllaltki palju ↕	Mõnevõrra ↕	Mitte eriti palju ↕	Üldse mitte ↕	Ei oska öelda ↕	Muu ↕
Mil moel on ohvrisõbralikku menetlust käsitlevad juhendmaterjalid Teie tööd vägivallohvritega hõlbustanud?	6 25.00%	6 25.00%	6 25.00%	5 20.83%	0 0.00%	1 4.17%	0 0.00%
Mil määral on Teid koolitatud, kuidas hoiduda kannatanu teisest ohvristamisest?	1 4.17%	5 20.83%	4 16.67%	6 25.00%	5 20.83%	2 8.33%	1 4.17%
Mil määral on Teid informeeritud sellest, mida kujutab endast ohvrisõbralik menetlus?	4 16.67%	10 41.67%	4 16.67%	6 25.00%	0 0.00%	0 0.00%	0 0.00%
Mil määral teete enne kannatanuga kohtumist eeltööd kannatanu individuaalsete vajaduste osas?	1 4.17%	15 62.50%	5 20.83%	3 12.50%	0 0.00%	0 0.00%	0 0.00%

D. Kuivõrd on Teile tutvustatud juhendmaterjale vägivallohvri traumateadlikuks kohtlemiseks?

Rida ↕	Väga põhjalikult ↕	Küllaltki põhjalikult ↕	Enam-vähem põhjalikult ↕	Mitte eriti põhjalikult ↕	Üldse mitte põhjalikult ↕	Ei oska öelda ↕
"Kannatanute sensitiiivne kohtlemine" (Justiitsministeerium 2022)	0 0.00%	7 29.17%	4 16.67%	7 29.17%	4 16.67%	2 8.33%
"Kannatanu kohtlemine kriminaalmenetluses" (Prokuratuuri aastaraamat 2018)	2 8.33%	9 37.50%	6 25.00%	4 16.67%	2 8.33%	1 4.17%
"Kannatanu kohtlemise parim praktika" (Riigiprokuratuur 2019)	3 12.50%	11 45.83%	4 16.67%	4 16.67%	1 4.17%	1 4.17%

E. Kui piisavaks peate ohvrisõbralikku menetlust käsitlevate juhendmaterjalide senist tutvustamist vägivallohvritega kokkupuutuvatele praktikutele?

Vastus ↕	Põhjendus/ kommentaar ↕	Vastused ↕
Väga piisavaks	—	3 12.50%
Küllaltki piisavaks	—	5 20.83%
Mõnevõrra piisavaks	—	6 25.00%
Mitte eriti piisavaks	—	8 33.33%
Üldse mitte piisavaks	—	1 4.17%
Ei oska öelda	—	1 4.17%
Muu	—	0 0.00%

F. Kui tihti puutute enda töös kokku vägivalga ohvritega?

Vastus ⇅	Vastused ⇅	
0-30% kogu tööajast	5	20.83%
31-40% kogu tööajast	1	4.17%
41-50% kogu tööajast	1	4.17%
51-60% kogu tööajast	2	8.33%
61-70% kogu tööajast	1	4.17%
71-80% kogu tööajast	3	12.50%
81-90% kogu tööajast	3	12.50%
91-100% kogu tööajast	7	29.17%
Muu	Muu: kommentaar ↓	1 4.17%
<p>Ei ole kindel, et saan küsimusest õigesti aru. Töö valdkond on pea 100% seotud tuvastatavate ohvrite vastu suunatud seksuaalvägivalga kuritegudega v.a osaliselt lapsporno, kus osalisi ei ole olnud võimalik tuvastada. Kui kokkupuute all on silmas peetud kuriteo spetsiifikat, siis ehk tõesti 91-100% tööajast on seotud ohvritega. Kui kõneks on kannatanutega vahetus kontaktis olemise aega- telefonikõned, kohtumised, istungitel koos osalemine, siis kogu tööajast moodustab see 0-30%.</p>		

Lisa 3. Veebipõhise ankeetküsimustiku vastused - prokuröride vastused avatud küsimustele

(1) Missugust kasu on juhendmaterjalidest Teil enda hinnangul praktikas olnud?

V1²⁵: Lihtsam leida kontakt kannatanuga ja kannatanu positiivne tagasiside, et teda on kuulatud ja usutud.

V2: Olen saanud infot, kuhu kannatanu abi saamiseks vajadusel suunata.

V3: Taasohvristamise vältimine, kannatanute väntsutamist ei tohi lubada, menetluses laste kohtlemine, ohvrite suunamine abi saamiseks, grupi koostöö kannatanu abistamisel.

V4: Kindluse tegutsemisel, läheneda tõhusamalt.

V5: Saab tuletada meelde, vahel võibolla ununevat.

V6: Oskus traumeeritud ja stressiolukorras inimesega paremini töötada, neid toetada, teo toimepanijalt vastutust nõuda.

(2) Kust olete lisaks juhendmaterjalidele saanud informatsiooni ohvrisõbraliku menetluse kohta?

V1: Loengutest, koolitustelt, kolleegidelt jmt.

V2: Kolleegidega suheldes.

V3: Koolitustelt. Kolleegidelt.

V4: Enamasti koolitustelt, aga ka kõrgema kohtu lahenditest.

²⁵ V - vastaja.

V5: Võrgustikukohtumised, koolitused, seminarid.

V6: Koolitused.

V7: Ilmselt olen.

(3) Millised on Teie hinnangul koolitusvajadused ohvrisõbraliku menetluse alal vägivalla ohvritega kokku puutuvate prokuröride jaoks?

V1: Kuna see valdkond on ka pidevas arengus, siis koolitamine on ikka vajalik.

V2: Prokuröride algväljaõppes peaks see (koolitus) olema elementaarne, kuid ka kogemustega prokuröridel on kasulik aeg-ajalt mälu sel teemal värskendada.

V3: Tallinnas on prokurörid spetsialiseerunud, uutel töötajatel on vaja koolitusi näiteks psühholoogia ja psühhiaatria valdkonnast, kohtumeditatsioonist, nendes valdkondades ekspertiiside määramiseks, alaealiste ülekuulamise taktikast, kuidas menetuses toimetada psüühikahäiretega ja käitumishäiretega isikutega, keda on viimasel ajal väga palju. Jälitusest on ka vaja koolitusi pedofiilide süü tõendamiseks, ka internetis toimetavate lapspornot käitlevate isikute püüdmiseks.

V4: Kaasatud ja huvitavad koolitused, kus ei ole keskendutud puhtalt niinimetatud kuivale infole, vaid hoiakute ühtlustamise ning olulisima meeldetuletamisele ja kinnistamisele.

V5: Need, kes hetkel koolitusi saavad, arvan, et saavad neid piisavalt.

V6: Eelkõige on vaja hoiakute muutmist, me soovime abivajadust märgata ja vastavalt sellele reageerida, see ei ole tüütu kohustus.

(4) Kuidas saaks muuta kriminaalmenetluse vägivalla ohvrite jaoks Teie arvates ohvrisõbralikumaks: ideed, ettepanekud, soovitusel.

V1: Et nad ei peaks korduvalt ühte ja sama rääkima (nii uurijale, prokurörile ja kohtule).

V2: See, et kannatanu nõusolekuta ei ole võimalik tema terviseandmetega tutvuda (eriti LSV puhul) on äärmiselt kannatanuvaenulik. Vägivallatsejal on suur võim oma ohvri üle ja pole üldse erandlik, et kannatanu ütlusi tohtu hirmu tõttu ei anna. Varem saime ise vähemalt vigastuste kohta andmeid koguda ja ekspertiise määrata, kuid kui kannatanu ütlusi ei anna, siis ei anna ta ka nõusolekut terviseandmetele ligipääsuks.

V3: Kannatanute vajadusi ja õigusi arvestava menetluse rakendamise vajadus ja võimalused peaksid jõudma ka kõikide kohtunikeni. Et kokku lepitud, osaliselt otseselt Eesti seadustesse kirjutatud direktiivide 2011/93/EL, 2012/29/EL ja Lanzarote konventsiooni põhimõtteid järgiks ka kohus, ega kutsuks alla 14-aastaseid kannatanuid kohtusse ütlusi andma. Ei teeks suuri silmi ja nõuaks põhjendusi, kui kannatanu soovib ütlusi anda sirmi taga või videoühenduse teel, ega keelduks taotletust põhjusel, et süüdistatav ei nõustu sellega ja kaitseõigus pole nii tagatud. Arusaamatu on, et seadusandja ei ole siiani teinud mitte midagi EIK 22.06.2021 otsuse nr. 22597/16 täitmiseks ja kõikide tunnistajate/kannatanute ülekuulamise rakendamisele kehtivad siiani ühetaolised reeglid sõltumata isiku vanusest ja arusaamisvõimest. Nt peab ka 4-aastasele kannatanule, kes on KarS § 147 tähenduses seksuaalkuritegude mõttes arusaamisvõimetu, selgitama nii tõe rääkimise kohustust kui õigust lähedase vastu ütlusi mitte anda.

V4: Alati kohtus kannatanu ja vajadusel tunnistaja eraldamine süüdistatavast, et nad ei peaks süüdistatavale otsa vaatama ega kartma ütlusi anda ja /või enda edasise turvalisuse pärast. Küsitlemine peaks toimuma võimalikult neutraalses olukorras, turvalises ruumis, kus ütluste andmist ei segaks hirm kohtualuse ees ega see protsess traumeeriks kannatanut niivõrd, et me saadame ta uuesti ohvriabisse menetluse raskuse tõttu. Mul on olnud lapsevanemaid, kes keelasid otsuse edasikaebamise lapskannatanu tervise halvenemise tõttu ja need lapsed olid suitsiidsed. Oli ka noor täiskasvanud kannatanu, kes kohtuistungil ajaks tegi välimuses kardinaalse muudatuse, et süüdistatav teda edaspidi ära ei tunneks.

Vägistamise asjades vägivalla tõestamise nõue (KarS § 120, 121 järgi) tuleks ümber hinnata, sest tänaseks on meil palju psüühiliselt võimetuid isikuid, kes küll ütlevad, et ei soovi seksida, kuid osutavad liiga vähe vastupanu või ei osuta üldse vastupanu, tarduvad, nutavad, nad ei ole

teadvuseta, kuid on oma psüühilise seisundi tõttu võimetud liigutama ja vastu hakkama. Vahel ei käi nende jõud süüdlasest üle ja see hirmutab neid, nad ei tee midagi enda kaitsmiseks, lastes nii vägistajal lihtsalt asi ära teha. Edaspidi on häbi, et nendega nii juhtus, kas siis liigse alkoholi tarbimise või provotseeriva käitumise tõttu ja arvatakse, et nagunii nende juttu ei usuta. Seega ei tule kannatanud õigeaegselt ka avaldust tegema. Mulle meeldib, et arst võib nüüd ise politseile juhtumist teada anda, kannatanu ei pea seda tingimata ise tegema. Enamasti kannatanu on nõus arstile minema, kuid mitte politseisse.

Perevägivalda asjades tuleb kodust välja lüüa vägivaldur, mitte kannatanu. Ja siin peaks seadusandja üheselt asja paika panema. Meie praktikas viiakse naiskannatanu koos lastega turvakodusse. See on tõsine trauma nii naisele kui lastele, kogu nende igapäevane elurütm läheb segi, aga laste arengule on väga tähtis rutiin kool-kodu. Samuti ohvriabi ja KOV -id peavad tõsisemalt tegelema nende naiskannatanutega, et nad saaksid sellisest vägivaldsest suhtest välja. Kuna naised peavad põgenema kodust, pole kuhugi minna, neil on madal enesehinnang, hirm toimetuleku ees, otsivad nad peagi lepitust vägivalduriga ja kõik algab otsast peale. Minu arvates sellises olukorras on mõttetu, isegi jabur, kehtestada vägivallatsejale teistele lähenemiskeeld näiteks 5meetrit samasse korterisse.

V5: Propageerida taastava õiguse võimalusi, neid juba võimalikult varakult rakendada, ka ennetavalt, s.o juba väikeste ebakõlade korral, kasvatada kannatanus oskust taastavast õigusest talle saadava kasu nägema ja oma õiguste eest seisma, vastutama enda heaolu eest

Tagada ohvri vajaduste kaardistamiseks rohkem aega, et seda ei peaks tegema mitu korda, hilinenult, ohvrit väsitavalt, sihitult, pealiskaudselt, et tekiks võimalus kannatanut vajadusel motiveerida, talle toimuvat, tema enda abivajadust, võimalusi selgitada, saaks adekvaatse info asjakohaste sekkumiste, meetmete kohta ja teadmise, et neid soovitakse (vajatakse)

Tihti on kannatanud segaduses või teadmatuses, kui kaugel tema menetlusega ollakse, kas üldse menetlusega tegeletakse, kes tegeleb, mis meetmed on tema kaitseks või vägivallatseja ohjamiseks rakendatud. Teadmatus toob pahameelt, ärevust kahjustab vaimset heaolu. Tal võiks olla näiteks juurdepääs oma toimiku liikumisele, nagu saadetise jälgimisel, et on alustatud, üle kuulatud, menetlejat vahetanud, lõpetatud, kohtusse saadetud, sealjuures näiteks

et selle ja selle ajani on ajutine lähenemiskeeld, edasi on vahistamine, edasi karistusega kaasnenud lähenemiskeelt jne. Üht-teist kannatanu näeb E-toimiku kaudu, kui talle sinna midagi vaatamiseks paneme. Mingid tegevused registris saaks teha ka automaatseks, näiteks süsteem annab teada, kui menetleja määratakse või see vahetub jne.

Juriidilise abi kättesaadavuse edendamine on oluline, kannatanud vajavad seda laadi abi päris palju.

Ikka süsteemne meeldetuletus ja teadlikkuse tõstmine ametnike seas sõbralikust kohtlemisest, rutiinis ja oma töökohustuste rohkuses kiputakse ära unustama, mitte tähele panema (teadlikult ja tahtmatult) aspekte oma käitumises, millel võib ohvrile olla tohutu mõju, oma positsioonist tulevat positiivset mõju tuleb osata ka professionaalselt ära kasutada.

V6: töötame selle kallal IVA piloodis.

**LIHTLITSENTS LÕPUTÖÖ REPRODUTSEERIMISEKS JA LÕPUTÖÖ
ÜLDSUSELE KÄTTESAADAVAKS TEGEMISEKS**

Mina, Mona Maria Tammik (isikukood: 60102110827), annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Eesti kriminaalpoliitika juhendmaterjalide rakendamine vägivallaennetuses. Teadlikkus ohvrisõbralikus menetlusest prokuröride näitel“, mille juhendaja on Kristiina Tõnisson (PhD),

- A. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- B. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- C. olen teadlik, et punktis A nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
- D. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 15/05/2023.